З.Г. Лавітська

Дітям про гриби

З. Г. Лавітська

ДІТЯМ ПРО ГРИБИ

Видавництво «Радянська школа»
Київ — 1972

635.8
Л13

Юні друзі природи! З цієї книжки ви дізнаєтесь про поширені на Україні гриби: про їх будову, харчове та лікувальне значення, отруйні властивості, правила збирання. Книжка допоможе вам вивчати гриби в школі та на екскурсіях, під час туристських походів чи прогулянок у ліс.

7-6-3
17—БЗ № 17—71М

ГРИБИ

Гриби дуже поширені в природі. Ці рослини не мають хлорофілу, розмножуються спорами. Те, що ми так звично називаємо грибом, є лише частиною його організму — його плодовим тілом. У плодовому тілі розвиваються і дозрівають спори, які розсіюються, і в сприятливих умовах з них виростає грибниця — тонкі розгалужені ниточки — гіфи. На них і виростають плодові тіла, які теж складаються з гіф. Гриби — незелені рослини, отже, неспроможні самі створювати органічні речовини з неорганічних. За способом живлення їх поділяють на три основні групи: сапрофіти, паразити та симбіонти.

Сапрофітні гриби (сапрофіти) живляться органічними речовинами відмерлих організмів, переважно рослинних залишків. Це порхавки, ґнойовики, різні трутові гриби тощо. Для деяких сапрофітів легко підібрати поживне середовище, і можна вирощувати їх не лише в лабораторії, а й на грядках (печериці, зморшок). На пеньках і стовбурах можна розводити опеньки літні, гриб зимовий та ін.

Гриби-паразити живуть за рахунок живих організмів. Серед шапкових гри-

бів їх дуже мало. Це, наприклад, болет паразитний, що живе на грибах, опеньок справжній — на деревах і кущах.

Більшість же шапкових грибів — симбіонти, або співмешканці. Їхня грибниця зв'язана з коренями дерев, кущів і трав у так звану мікоризу. Тому підберезник росте біля берези; підосичник — біля осики; білий гриб — під дубом, сосною, ялиною, березою тощо; маслюки та рижики — біля хвойних; мухомор червоний — біля хвойних і листяних дерев.

Таке співжиття до певної міри корисне і для гриба і для вищої рослини. Але воно ще не вивчене настільки, щоб можна було вирощувати гриби-симбіонти для споживання.

УМОВИ ЖИТТЯ ГРИБІВ

Збирати гриби і спостерігати їх цікаво. Але збирач повинен добре знати умови життя грибів і час появи. Ніякі інші рослини не залежать так від умов місцезростання, як гриби. Більшість їх росте в лісах, але різні ліси мають свій склад грибів. Залежать гриби і від грунту. Чортів гриб любить вапняковий грунт, а зеленушка та польський гриб ростуть на пісках.

Багато грибів росте на гілках та стовбурах дерев, а лензитес — лише на обробленій деревині. Порхавки і головач живуть

на пасовищах та вигонах. Гриби-симбіонти розвиваються поблизу певних дерев та кущів.

Є гриби, які трапляються поодинці (білий гриб, свинушка товста); є масові — лисички, маслюки; є і «родинні» — різні опеньки. Часто гриби ростуть кільцями, які називають «відьминими».

Плодові тіла грибів закладаються в грунті і згодом з'являються на поверхні. У трюфелів вони залишаються в товщі грунту. Вік плодового тіла грибів різний. Є такі, що живуть кілька годин (у веселки); більшість живе кілька днів; у трутовиків — роки (їхнє плодове тіло щорічно наростає). У одних грибів плодове тіло, дозріваючи, загниває, у інших — засихає; у гнойовиків — розповзається в слизисту масу. У часничників плодове тіло оживає після засихання.

Велике значення в житті наземних грибів має видовий склад навколишніх вищих рослин і не лише мікоризних співмешканців. Недарма кажуть: «Під березами, соснами, буками завжди знайдеш гриби. Під вільхою, ясенем, липою ніколи багато їх не збереш».

З'являються плодові тіла шапкових грибів звичайно після теплого дощу, коли грунт достатньо зволожений. Однак на пеньках та стовбурах дерев багато росте грибів і в суху літню пору, пізно восени, а то й узимку.

Відкривають грибний сезон строчки, змор-

шки, саркосцифа, які з'являються навесні. Пізно восени завершують його в наших лісах зеленушка, булавниця язичкова, опеньок справжній. Маслюки, білий гриб, лисички, крім осіннього, часто дають багатий урожай на початку літа.*

ЯК РОЗПІЗНАВАТИ ГРИБИ

Гриби, що мають добре помітні неозброєним оком плодові тіла, називають макроскопічними, або макрофітами. Їх є близько трьох тисяч видів. Кожний з них дістав свою назву: місцеву та наукову — мовою країни, де він росте, і міжнародну — латинську. Остання звичайно складається з двох слів: перше — назва роду (пишуть з великої літери) і друге — видова (пишуть з малої). Після видової назви пишуть (звичайно скорочено) прізвище дослідника, який виявив цей вид гриба і науково його описав.

Для визначення грибів, тобто для встановлення їх видів, є спеціальні книжки — визначники, різні за складністю та обсягом: для фахівців і для любителів природи. Визначення грибів вимагає терпіння, уважності і певної підготовки, перш за все — знання будови грибів. Під час визначення

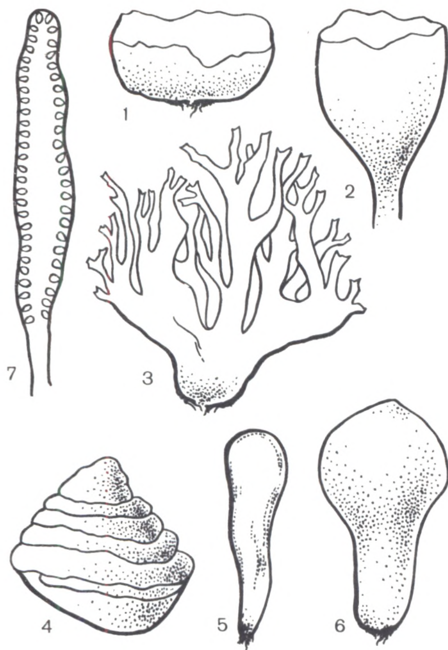
---

* Далі назвами місяців позначено період зростання грибів.

не можна задовольнятись однією-двома ознаками. Слід одночасно брати до уваги форму плодового тіла, його колір, запах, будову спороносного шару, м'якоті та ін. Переважна більшість макрофітів належить до класу базидіальних грибів, менша частина — до класу аскових. До базидіальних зараховують такі, що мають спороносний орган — базидію. Базидії — це клітини, на поверхні яких розвиваються спори. У аскових грибів спори розвиваються всередині спороносної клітини — органа, який називається аск, або сумка.

У базидіальних грибів (тих, що розглядаються у цій книжці) базидії розвиваються на відкритих (чи замолоду прикритих покривалами) виростах плодового тіла, на так званому гіменофорі, або всередині закритих плодових тіл.

У аскових грибів-макрофітів плодове тіло мисочковидне, кубковидне (геопіксис), лійковидне (саркосцифа), а в зморшків і сморчків шапка має складчасту поверхню і сидить на порожнистій ніжці. Є чимало аскових грибів (як ксилярія, дальдинія) з дуже дрібними плодовими тілами, що занурені у безплідну тканину — строму. Плодові тіла базидіальних грибів бувають кулясті (порхавки), булавовидні (булавниця) або грушовидні (дощовики), кораловидно розгалужені (козоріжки), копитовидні (трутовики). Більшість їстівних і отруйних грибів має плодові тіла

Плодові тіла:

мисочковидне — *1*; кубковидне — *2*; кораловидно розгалужене — *3*; копитовидне — *4*; булавовидне — *5*; грушовидне — *6*; розріз строми ксилярії з плодовими тілами — *7*,

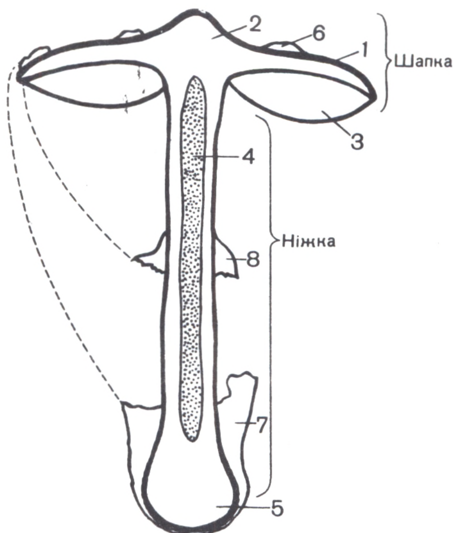

Схема будови плодового тіла шапкового гриба:

шкірка — *1*; м'якоть — *2*; гіменофор — *3*; порожнина ніжки — *4*; бульбисте потовщення основи ніжки — *5*; залишки загального покривала (пластівці на шапці) — *6*; бокальчик при основі ніжки — *7*; кільце (залишок часткового покривала) — *8*.

шапкові — шапка сидить на центральній чи, рідше, на бічній ніжці.

Для визначення грунтовий шапковий гриб обережно, легко повернувши на пів-оберта, виймають із землі (щоб не руйнувати при цьому грибниці, яка тягнеться від ніжки вглиб грунту). Розглядають форму плодового тіла, встановлюють, чи є покривала і які вони, чи є бульбисте потовщення ніжки при основі, яка консистенція і колір плодового тіла. Розглядаючи гриб, беруть до уваги колір шкірки і нижньої частини шапки, де знаходиться спороносний шар, колір ніжки, покривал. У багатьох грибів колір змінюється від дотику, натискування, на зрізі (зламі). Посиніння, позеленіння або інша зміна забарвлення не є ознакою отруйності. Це властиво й деяким їстівним грибам (моховики, печериця польова тощо). Забарвлення слід визначати лише при денному освітленні.

У багатьох грибів форма шапки протягом життя змінюється. Буває, що спочатку вона куляста з загорнутим краєм (щільно прилягає до ніжки) або дзвониковидна, а з віком розпластується, стає лійковидно ввігнутою або, навпаки, опуклою чи з горбочком у центрі.

Шапка вкрита шкіркою, яка буває гладенька, повстисто-бархатиста, тріщинувата, клейка, суха тощо. У деяких видів (мухомор червоний) на шапці є пластівці — залишки загального покривала — або

лусочки, що утворились від розриву шкірки (гриб-зонтик, опеньок).

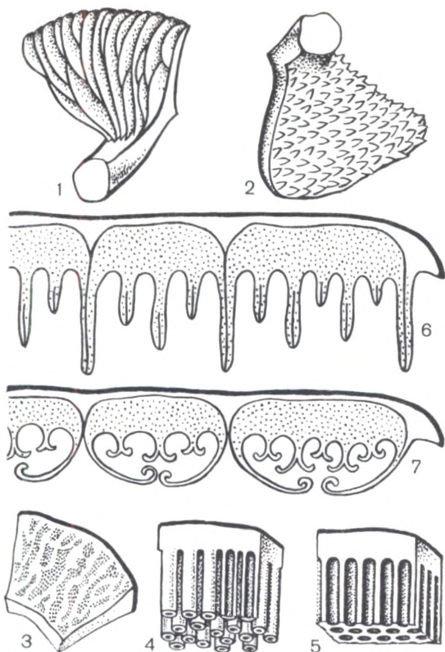
Іноді важливо знати, чи шкірка міцно зрослася з м'якоттю (заячий гриб), чи легко знімається (маслюки, рядовка).

Для визначення грибів має значення колір шапки, але слід пам'ятати, що у багатьох грибів він залежить від умов зростання (білий гриб з-під ялини, осики, берези чи дуба має різне забарвлення), від віку плодового тіла тощо.

Дуже важлива ознака базидіальних грибів — будова гіменофора, який звичайно знаходиться на нижньому боці шапки. Гіменофор — це спеціальний орган. Складається він з безплідної тканини, поверхня якої вкрита шаром із спороносних клітин — базидій. Вона може бути такої ж консистенції, як і тканина шапки (складочки у лисички), або своєрідної, досить відмінної (пластинки мухоморів, сироїжок, трубочки у маслюків, білого гриба).

Гіменофор буває пластинчастий (сироїжки, печериці), шипуватий (їжовики), порожнисто-шипуватий (печіночниця), трубчастий, пористий чи губчастий (підберезник, моховики, трутовик), лабіринтоподібний (дедалея), гладенький (кратерел, булавниця).

Складна будова гіменофора дуже збільшує спороносну поверхню плодового тіла гриба.

Гіменофори:

пластинчастий — *1*; шипуватий — *2*; лабіринтоподібний — *3*; порожнисто-шипуватий — *4*; трубчастий — *5*: Пластинчастий гіменофор схізофіла: у вологому стані — *6*; після висихання — *7*. Пластинки різної довжини, при висиханні вони розщеплюються вздовж і закручуються.

Вивчивши зовнішні ознаки плодового тіла, розрізаємо його вздовж по центру через шапку і ніжку. На зрізі встановлюємо колір м'якоті шапки і ніжки: в окремих випадках звертаємо увагу на забарвлення м'якоті під самою шкіркою та в основі ніжки.

На розрізі добре видно, як розташований гіменофор відносно ніжки: чи пластинки вільні, тобто не доходять до ніжки (гриб-зонтик), чи приросли до неї, чи переходять на неї (хрящі-молочники, рижик). На розрізаному грибі легко встановити, чи трубчастий шар відокремлюється від м'якоті (маслюк, моховики, підберезник), чи трубочки міцно зрослися з тканиною шапки (трутовик).

Важливою ознакою окремих грибів є наявність молочного соку, який виступає із розламаного молодого свіжого плодового тіла (молочно-білий у вовнянки, оранжево-червоний у рижика смачного).

Кожний гриб має властивий йому колір спор (спорової маси). Він не завжди такий, як забарвлення гіменофора, тобто пластинок чи трубочок. У багатьох видів колір гіменофора з віком міняється (наприклад, у білого гриба — від білого до зеленуватого, у печериці — від рожевого до буруватого). Щоб встановити колір спорової маси, шапку, відрізавши від ніжки, кладемо гіменофором на аркуш паперу (білого або кольорового) і накриваємо скляним ковпаком чи банкою. Через кілька

годин на папір висипляться спори і утворять ніби малюнок — відбиток гіменофора. На плодових тілах багатьох грибів є захисні пристосування, так звані покривала. У мухоморів їх два: з а г а л ь н е, яке суцільно вкриває молоде плодове тіло, і ч а с т к о в е, що прикриває гіменофор від краю шапки до ніжки. При розростанні плодових тіл покривала розриваються. Залишки загального покривала зберігаються на основі ніжки (бокальчик у блідої поганки та у поплавка, бородавчасто-лускате кільце або кільця у червоного та пантерного мухоморів) і на шапці у вигляді плоских або бородавчастих пластівців (червоний мухомор).

Часткове покривало залишається на ніжці під шапкою у вигляді кільця чи манжетки.

Ніжка у грибів буває однакового діаметра по всій довжині (гнойовики), або потоншується вгорі під шапкою (підберезник), або основа її бульбисто здута (мухомори, гриб-зонтик). Вона щільна (білий гриб) або порожниста (хрящі), в окремих грибів стає порожнистою з віком (рядовка жовто-червона).

Особливу увагу звертають на будову та колір гіменофора, наявність чи відсутність покривал і бульбистого потовщення ніжки, коли відрізняють бліду поганку від зеленушки, печериці, сироїжки.

Кожний гриб має певний смак і запах. Є гриби з специфічним запахом, що до-

помагає легко відрізнити їх від інших (часниковий запах у часникового гриба, трупний — у веселки). Часто однаково пахнуть і їстівні і отруйні гриби. Так, їстівний гриб підвишень і отруйний гриб ентолома жовтувато-сиза мають запах свіжого борошна. Отже, приємний запах не може бути загальною ознакою їстівності гриба, як і навпаки — неприємний — доказом його отруйності.

Смак гриба, особливо сирого,— дуже важлива ознака. На смак легко і швидко можна розпізнати жовчний гриб — досить лизнути поверхню чи зріз шапки. Зразу відчувається смак молочного соку хрящів-молочників або соку сироїжок. У сумнівних випадках треба бути обережним: не жувати і не ковтати сирих грибів.

ГРИБИ ЯК ПРОДУКТ ХАРЧУВАННЯ

Кількість видів грибів, які визнаються їстівними, в різних країнах неоднакова. У Чехословаччині допущено до продажу 58 видів. На Україні, де їстівних грибів, очевидно, не менше, офіційно споживають 10—15 видів. У всій же Європі налічується близько 500 видів їстівних грибів, а з них споживають 80—100 видів. Погляди на їстівність і отруйність окремих грибів у різних людей неоднакові: деякі гриби у нас вважають отруйними, в інших країнах їх їдять. Однак до споживання незага-

льновизнаних чи сумнівних грибів слід підходити обережно, тим більше, що дія багатьох грибів на організм індивідуальна. Загальновживані гриби — цінний харчовий продукт. Вони містять важливі органічні речовини. Вмістом білка і фосфорних сполук гриби не поступаються перед тваринними продуктами. Найбільший процент їх у печерицях, білому грибі, лисичках, порхавці, трюфелі, підвишні. Білки цих грибів найкраще засвоюються (але лисички погано перетравлюються). Більше білків у шапці, ніж у ніжці, у молодих плодових тілах, ніж у старих. Багаті на білки трубочки та пластинки, але старий гіменофор треба викидати, бо поживні речовини з нього вже використані на утворення спор, а спори не перетравлюються. Білки грибів за біологічною цінністю займають проміжне місце між білками тваринних продуктів і зернових злаків. Але організм людини засвоює їх лише на 40—50 процентів. Причиною цього є особливий хімічний склад грибних білків і наявність хітину в оболонках клітин, який не перетравлюється і перешкоджає засвоєнню білків.

У грибах є грибний цукор, грибний крохмаль — глікоген, трохи жирів і інші корисні для людського організму речовини. У плодових тілах грибів є речовини які надають страві приємного смаку, збуджують апетит, сприяють виділенню травних соків і хорошому перетравленню їжі.

Однак гриби скоріше делікатес, ніж продукт харчування. Вони більше придатні для приправ, як добавка до інших страв. Не слід втамовувати голод грибами. Вони важко перетравлюються, і тому не рекомендується їсти їх багато, особливо старим людям та дітям. Людям з хворими органами травлення, нирками, печінкою взагалі не слід їсти грибів.

Важливе значення має спосіб приготування грибної страви. Особливої уваги вимагає приготування так званих умовно їстівних грибів (хрящі-молочники, вовнянка, свинушка тонка та ін.). У цих грибах є отруйні речовини, які переходять у відвар, розкладаються в солоному розчині чи в оцті або руйнуються при високій температурі. Відвари чи розсоли з-під цих ґрибів виливають.

Гриби готують залежно від їх якостей. Хрящі-молочники добрі смаженими і несмачні, неприємні на смак вареними. Смаженими їдять порхавку, дубовика, молоду печіночницю, зеленушку. Універсальний щодо способу приготування білий гриб: він смачний і смаженим, і вареним, і маринованим, придатний для сушіння.

Багато грибів добрі сушеними; рижик і лисички для сушіння непридатні.

Не всі гриби придатні для консервування (наприклад, підвишень). Добре засолювати грузд перцевий, рижик, маринувати маслюки, рижики, зеленушку, білий гриб.

Деякі гриби можна їсти сирими. До них належить дощовик шипастий, який перед їдою посипають сіллю, ніжки гриба-зонтика (але вони важко перетравлюються), деякі види сироїжок.

ОТРУЙНІСТЬ ГРИБІВ

Отруйних грибів у Європі налічують близько 80 видів, з них дуже небезпечних — 20—25. Найбільше їх серед грибів з пластинчастим гіменофором. Найнебезпечніші бліда поганка, іноцибе Патуйяра і павутинник оранжево-червоний.

Отрути, які містяться в грибах, поділяють на три групи. Першу групу становлять отрути місцевої збуджуючої дії. Вони спричиняють лише порушення травлення і дія їх проявляється через півгодини-годину після споживання (вовнянки, деякі сироїжки, недоварені опеньки, свинушка тонка, для окремих осіб — дубовик).

Друга група отрут — з мухоморів червоного, пантерного та інших — діє на нервові центри. Проявляється отруєння через півгодини-дві, як сильна нудота, блювання, понос з болями, запаморочення, затуманення свідомості, надмірне потіння, сп'яніння, приступи сміху, плачу, галюцинації. Звичайно отруєння минає, але у деяких людей перебіг його тяжкий. Хворому неодмінно потрібна лікарська допомога і постільний режим.

Червоним мухомором рідко отруюються, бо цей гриб легко розпізнати. Але дехто захоплюється збиранням дрібненьких білих грибів («зародків») і може помилково зібрати дуже схожих на них маленьких мухоморів. Щоб не помилитися, треба пам'ятати, що в мухомора на зрізі м'якоть під шкіркою оранжувата.

Третя група отрут спричиняє найтяжчі — смертельні отруєння. Ці отрути є в блідій поганці, у деяких інших мухоморах. Дія їх проявляється дуже пізно — через 8—40 годин. Отрута потрапляє в шлунок, але перебування її там не викликає помітних ознак отруєння. Навіть тоді, коли отрута, підхоплена кров'ю, досягла усіх органів, на перших порах не помітно порушень стану здоров'я. Проявляється отруєння лише тоді, коли речовини досягли мозку і впливають на нервові центри, що регулюють діяльність певних органів. Після цього від посилення діяльності мускулатури шлунку надмірно виділяються шлунковий сік і слиз, що спричиняє сильне блювання, понос. Організм збезводнюється, згущується кров, настає нестерпна спрага, синіють губи, нігті, холонуть руки і ноги, виникають судороги. Згодом отрута паралізує нерви, які регулюють роботу кровоносних судин. Судини розслаблюються, в них затримується кров. Кров'яний тиск падає.

Коли організм переборює цю стадію отруєння, на короткий час поліпшується стан

хворого, з'являється надія на одужання. Однак саме в цей час іде жирове переродження печінки, нирок, серця. Стан хворого знову погіршується і майже завжди настає смерть.

Іноцибе Патуйяра містить отрути набагато більше, ніж мухомор червоний. Одного плодового тіла досить для серйозного отруєння, яке проявляється через 20—30 хв. Починаються різкі болі в животі, настає запаморочення, звуження зіниць. посиніння шкіри, виникає понос. Коли ослаблюється робота серця, швидко настає смерть. Павутинник оранжево-червоний — гриб уповільненої дії. Ознаки отруєння ним проявляються в період від 3 до 14 днів. Симптоми: невтолима спрага, печія в роті, болі в животі і печінці, блювання, тривалий озноб, висипи на шкірі. У тяжких випадках — втрата свідомості, судороги, сильне ураження нирок.

Багато людей без будь-якої шкоди для себе вживає строчки. Але часто у різних місцевостях трапляються навіть смертельні отруєння цим грибом. Особливо чутливі до нього старі люди і діти. Отруєння проявляється через 2—8 годин як тривале блювання, водянистий понос, болі у печінці, жовтуха тощо. У тяжких випадках дуже ослаблюється діяльність серця. Хворого кладуть у постіль до повного одужання. Треба пам'ятати, що отрута нагромаджується в організмі і дія її може посилитись при повторному споживанні

гриба. Отруйна гельвелова кислота, що є в строчках, під час варіння розчиняється і переходить у воду. Звичайно досить вилити відвар і гриб можна споживати. Але часто навіть після виварювання строчок спричиняє отруєння, бо в ньому є ще й інша отрута.

Поширені їстівні гриби — свинушка тонка, опеньок справжній, поплавок, дубовик, синяк зернистоногий і навіть білий гриб — у сирому вигляді отруйні.

ГРИБНІ ЛІКИ

Люди здавна використовують гриби для лікування. Модринову губку вживають як проносний і кровоспинний, заспокійливий і снотворний засіб. У білому грибі є речовина, яка підвищує життєдіяльність організму і тому корисна при захворюваннях серця; у маслюку модриновому є смолиста речовина, яка знімає головний біль. Здавна в народній медицині вживають мухомор червоний при нервових та судинних захворюваннях. Порхавка гігантська — загальновідомий у народі кровоспинний засіб. Відомий як лікарський трутовий гриб — чага.

У грибах є речовини, які називають біологічно активними. Це в і т а м і н и, а н т и б і о т и к и, ф е р м е н т и та інші речовини, без яких не можуть відбуватись життєві процеси в організмі.

Ще недавно вважалося, що вітамінів у грибах нема. Дослідження довели помилковість такої думки. В лисичці виявлено речовину, з якої утворюється вітамін А. Вітаміни групи В є в плодових тілах опенька, лисички, їжовика лускатого, червоного мухомора, печериць. Утворюють їх також мухомор пантерний, маслюки, губка коренева, коріолюс зональний. Вітамін С виявлено у деяких печериць, білого гриба, мухомора червоного, лисички, гриба-зонтика, сироїжок, опенька літнього. У білому грибі, лускатому трутовику, ганодермі сплющеній та інших є вітаміни групи Д. Вітаміни грибів потрапляють до нашого організму разом з грибною їжею.
У деяких грибах утворюються хімічні речовини, що вбивають або пригнічують бактерії і називаються антибіотиками. Так, у рижика смачного виявлено антибіотик, який затримує ріст туберкульозної палички. Він також захищає від згіркання вершкове масло. А в грибі ленцитесі парканному є антибіотик, який вбиває бактерії — золотистого стафілокока і кишкову паличку. Антибіотики застосовують для лікування, добувши їх з грибів у хімічно чистому вигляді.
Гриби багаті на ферменти. Завдяки цьому вони розкладають залишки рослин і є санітарами природи.
Деякі гриби, наприклад сироїжки, печериця степова, утворюють ростові речовини, які підсилюють ріст рослин. У Чехо-

словаччині екстрактом з печериці обприскують помідори і збирають ранні й більші, ніж звичайно, врожаї плодів.

ДОСЛІДИ. СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Відшукуючи і збираючи гриби, ви придивляєтесь до навколишньої природи, поступово вчитесь спостерігати, бачити дивовижне навколо.

Спостерігайте. Досліджуйте. Описуйте. Фотографуйте. Малюйте. Щоденники досліджень і спостережень, гербарні зразки, муляжі, малюнки і фотографії грибів — багатий матеріал для виставок, доповідей, бесід.

Походи по гриби розпочинайте напровесні. Простежте за часом появи грибів і складіть грибний календар для своєї місцевості. Збирайте прислів'я і приказки про гриби, перевіряйте народні прикмети про них.

Простежте за перетвореннями плодового тіла, за змінами форми шапки від кулястої до розпростертої, за розгортанням покривал, змінами забарвлення гіменофора. Простежте за темпами росту плодового тіла та строками його життя. Підрахуйте, наскільки збільшується спороносна площа, коли у гриба пластинчастий гіменофор. Для цього треба обережно зрізати пластинки гіменофора, розкласти їх на міліметровому папері одну біля одної,

підрахувати площу і помножити на два, порівняти з площею нижньої поверхні шапки.

Діаметр «відьминого кільця» за рік збільшується на 10—15 *см*. Визначте вік «відьминих кілець».

Простежте за «оживанням» плодового тіла трутовиків — щорічним наростанням гіменофора (у справжнього трутовика по вертикалі, у ганодерми по горизонталі), встановіть час і строки висипання спор, підрахуйте приблизний вік плодового тіла за кількістю річних шарів.

Спостерігайте за явищем геоморфізму — результатом дії земного тяжіння на гриби, тобто за змінами розташування спороносного шару у трутовика справжнього залежно від нахилу дерева. Перевірте дію сили тяжіння на положення гіменофора мухомора червоного або гриба-зонтика: покладіть загорнуте в мох чи злегка зволожений папір молоде плодове тіло горизонтально; на ранок ніжка гриба зігнеться і підніме шапку.

Простежте за природною зміною кольору гриба від дотику, натискування (або на зрізі), за впливом мікоризного дерева-співмешканця на форму і забарвлення плодових тіл білого гриба; зберіть зразки з-під дуба, берези, осики; намалюйте їх фарбами або кольоровими олівцями.

Виявіть лісових ласунів грибами (мишей, білок, слизнів) і простежте за їх поведінкою. Зберіть колекцію комах-грибоїдів.

ЗАПОВІДІ ЛЮБИТЕЛЯ ГРИБІВ

Більшість грибів росте в лісах. Бережіть ліс. Пам'ятайте, що він є не тільки «коморою» грибів, ягід.

Ліси — народне багатство нашої Батьківщини.

Ліси поліпшують клімат, очищають повітря, захищають річки.

Лісові рослини використовують як будівельний матеріал, як сировину для виготовлення паперу, для добування ліків.

Будьте завжди активними захисниками природи. Не насмічуйте в лісі, не псуйте дерев, не руйнуйте мурашників.

Вивчайте й охороняйте грибні куточки свого лісу. Не руйнуйте мохового килима та покриву з перепрілого листя. Не пошкоджуйте рослинного вкриття.

Не збивайте і не розтоптуйте мухоморів, порхавок і «всяких поганок». Пам'ятайте, що вони відіграють важливу роль у житті лісу.

Не збирайте старих, перезрілих плодових тіл. Ви не матимете з них ніякої користі, а з них висипляться спори, і згодом з'являться нові гриби.

Незібраний врожай грибів — для природи не втрата. Грибами живляться білки, борсуки та інші лісові тварини. Гриби, руйнуючись, збагачують грунт на поживні речовини.

Перед тим як зірвати гриб і покласти його у кошик, уважно простежте, в яких

умовах він росте: під яким деревом, на якій відстані від нього, серед яких трав'яних рослин, на якому субстраті, в затінку чи на сонці.

Збирайте гриби обережно Не виривайте їх по-хижацькому, з грибницею. Пам'ятайте, що на грибниці можуть вирости нові плодові тіла. Краще зріжте ніжку гриба при основі. Якщо немає ножа, покрутіть гриб навколо його осі, і він легко відокремиться від грунту.

Вчіться розпізнавати гриби під керівництвом досвідченого знавця, а коли вже доводиться самостійно, то користуючись посібниками. Почніть визначати гриби за книжками з відомих вам видів. Спочатку визначайте не більше 2—3 видів за один раз. Записуйте ознаки грибів. Запам'ятовуйте характерні риси найважливіших грибів.

Оберігайте себе і близьких від отруєнь. Невірно, ніби можна встановити отруйність гриба з потемніння срібної ложечки чи монети, посиніння цибулі в грибній страві тощо. Не вірте «категоричному» твердженню, що личинки комах («черви»), слизні чи миші їдять лише їстівні гриби. Багато тварин поїдають отруйні для нас гриби без усякої шкоди для себе. Яскравий колір, огидний запах, їдкий смак не є ознаками отруйності. Навпаки, смертельно отруйний гриб бліда поганка приємний на смак. Отже, природа ніяки-

ми сигналами не застерігає людину від отруйних грибів.

Єдиний захист від отруєнь — досконале знання грибів і уважність. «Отруюється той простак, який кидає гриби в горщик без розбору, просто так». Незнання грибів — не біда, це легко подолати. Велике зло — коли людина безпідставно вважає себе їх знавцем.

Збирайте лише здорові гриби. Не беріть хоч би частково зіпсовані. На місці відсортуйте зібрані гриби від червивих, очистіть їх від піску, землі, хвоїнок та листків. Кладіть гриби в кошик так, щоб вони лежали нещільно, щоб до них надходило повітря. Придушені, мокрі, прим'яті, частково зіпсовані гриби легко перегріваються і швидко псуються. В них прискорюються процеси гниття й утворення отруйних речовин.

Якщо ви берете отруйного гриба для колекції чи для визначення, то покладіть в окремий пакетик з цупкого паперу або в коробочку, щоб він, коли розкришиться, не перемішався з їстівними. Не треба брати гриби, насичені водою. Вони легко мнуться і швидко загнивають. Не беріть гриби, які кілька разів замерзали і розмерзались. Білкові речовини в них швидко руйнуються і можуть викликати отруєння.

Готуйте грибну страву не відкладаючи, у день збирання грибів. Залишені на другий день розкладіть одним шаром у про-

холодному місці, що добре провітрюється. Приготовляйте гриби залежно від їх якостей. Умовно їстівні відваріть, вимочіть у солоній воді чи в оцті або висушіть, а потім готуйте з них страву.

Грибну страву зберігайте в прохолодному місці, але недовго. Не тримайте її в алюмінієвому, залізному чи пошкодженому емальованому посуді. Не залишайте на другий день грибів з картоплею чи свіжою петрушкою — ця страва дуже швидко псується.

Не вживайте грибної страви, яка починає закисати. Пам'ятайте, що навіть найкращі їстівні гриби, якщо розкладаються їхні білки, можуть викликати сильне отруєння.

Коли сталося отруєння грибами, треба негайно викликати лікаря. До його приходу хворому дають ліки для очищення шлунку (блювотні чи проносні), а щоб розбавити концентрацію отрути,— молоко чи солону воду, але ні в якому разі не спиртні напої, бо алкоголь сприяє включенню отруйних речовин у кровообіг.

У тих випадках, коли в одного-двох членів сім'ї ознаки отруєння проявляються через значний проміжок часу (як правило, в такому разі причиною отруєння є бліда поганка), виникає небезпека для життя. Всім, хто їв підозрілу страву, хоч і почуває себе ще здоровим, потрібно теж негайно звернутися до лікаря.

СПОРЯДЖЕННЯ ДОСЛІДНИКА ГРИБІВ

Кошик (не торбинка, не сіточка, не рюкзак) з твердими стінками для їстівних грибів і ще один — для отруйних або інших, зібраних для визначення. Легкі дощечки з фанери або картону, щоб надставити над бортами кошика, коли багато грибів. Гострий ніж типу кухонного.

Папір для етикеток і загортання грибів, які ви маєте намалювати, сфотографувати, визначити (класти гриби можна також в поліетиленові мішечки чи в коробочки).

Чорний (не хімічний) олівець. Альбом з твердими палітурками для записів і малюнків. Кольорові олівці, а коли фарби, то й пензлик, пляшечка з водою. Визначник грибів з кольоровими малюнками. Фотоапарат «Зеніт» чи інший із дзеркальною камерою. Перехідні кільця до нього (усе це в поліетиленовому мішечку для захисту від дощу та забруднення).

Дома треба мати скляний ковпак (чи банку), папір різних кольорів, щоб дістати відбитки спор.

АСКОВІ ГРИБИ

Гіпокрея лимонно-жовта
Hypócrea citrina (Pers.) Fr.

Строма широко розпростерта, кіркоподібна, обволікає субстрат і приростає до нього, горбкувата, лимонно-жовта, по краю білоповстиста. Мікроскопічні плодові тіла цілком занурені в строму, виступають на поверхні лише крапковидні отвори їх.
Сапрофіт на лісовій землі, мохах, хвої, гниючій деревині, повалених стовбурах.

Липень — вересень.

Устуліна звичайна
Ustulína vulgáris Tode

Строми розпростерті у вигляді хвилястих лопатевих напливів невизначених розмірів і форми; кіркоподібні, сірі, з часом стають твердими, ламкими, чорними зовні і всередині, ніби звугленими. Часто нашаровані за кілька років. Плодові тіла добре помітні на зламі як заглибинки у поверхневому шарі.
Сапрофіт на старих пеньках та стовбурах листяних дерев.

Травень — жовтень.

Гіпокрея лимонно-жовта — 1.
Устуліна звичайна — 2.

1

2

Дальдинія концентрична
Daldinia concéntrica (Bolt.) Ces. et de Not.

Строми 1—4 *см* у діаметрі, кулясті, напівкулясті, опукло-валькуваті, видовжені, сидячі, рідше їхня основа витягнута в ніжку; вугляні, на розрізі теж вугляні і волокнисті з концентричними зонами. Зовні припорошенобурі, згодом стають блискучо чорними. Плодові тіла занурені в тканину строми, іноді відсутні.
Зустрічається на гілках і стовбурах листяних дерев, часто на пошкоджених вогнем.

Липень — жовтень.

3

Ксилярія поліморфна
Xylária polymórpha (Pers.) Grev.

Строми до 8—10 *см* заввишки, переважно прості, нерозгалужені, циліндричні, булавовидні, оберненояйцевидні; бурі, згодом стають чорними; на розрізі округло-сплющені, з плодовими тілами, зануреними майже на всій поверхні.

Ксилярія деревинна
Xylária hypóxylon (L.) Grev.

Строми 3—8 *см* заввишки, вертикальні, зібрані в дернинки, прості, з віком майже завжди розгалужуються; сплющені і розширені на верхівках, донизу волохаті. Плодові тіла в потовщеній середній частині.

Обидва види — сапрофіти на гнилих стовбурах, гілках, пеньках листяних дерев.

Червень — жовтень.

Ксилярія поліморфна — 1.
Ксилярія деревинна — 2

1

2

Гельвела кучерява
Helvélla crispa (Scop.) Fr.

Шапка хвилясто-лопатева (з 2—4 лопатей), вгорі звичайно сідловидно ввігнута, переважно з вільним краєм; білувата або вохряна. Спороносний шар на верхній зморшкуватій або звивистій поверхні. Спорова маса біла. Нижня поверхня шапки сірувата, глибоко ямчаста. Ніжка біла, звичайно від борозенок і складочок ніздрювата. М'якоть досить міцна. Запах пряний.
Їстівна.
Листяні ліси. На галявинах.

Серпень — листопад.

Гельвела ямчаста
Helvélla lacunósa Fr.

Шапка 4—8 *см* у діаметрі, сіра з переходом до чорної. Ніжка глибоко ямчаста.
Їстівна.
Вологуваті березові ліси. На узліссях.

Травень — листопад.

Гельвела кучерява — 1.
Гельвела ямчаста — 2.

1
2

Строчок звичайний
Gyrómitra esculénta (Pers.) Fr.

Шапка кутасто-куляста, мозковидно-звивисто-складчаста, всередині звивисто-порожниста. Рудувата або каштаново-коричнева, з віком стає майже чорно-коричневою, рідше світло-жовтувато-бура. Спороносний шар вкриває всю звивисту поверхню. Ніжка міцно зрослася з шапкою, порожниста, коротка, з камерами, на поверхні ямчаста, борозенчаста, ворсиста, ламка; білувата, жовтувата або бурувата. М'якоть тонка, крихка, воскоподібна, білувата. Запах приємний.
Вважається їстівним після виварювання, однак часто спричиняє отруєння, навіть смертельні. Отрута зникає після тривалого зберігання в сухому стані.
Соснові, листяні ліси, узлісся, рови.

Квітень — травень.

Зморшок конусовидний
Morchélla cónica Pers.

Шапка 3—8 *см* заввишки, конусовидно-овальна, яйцевидна, зморшкувата від прямокутних ямок, відокремлених опуклими реберцями. Ямки вкриті чорно-бурим чи оливкуватим спороносним шаром. Ніжка міцно зрослася з шапкою, 3—5 *см* заввишки, білувата, солом'яно-жовта або сірувата, ламка, порожниста. Смак гриба приємний. Запах слабкий.
Умовно їстівний. Вживати після відварювання. Відвар вилити.
Грабово-дубові ліси, узлісся, поля.

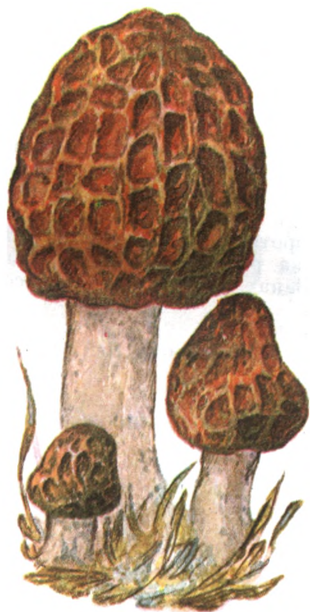
Березень — травень.

Зморшок їстівний
Morchélla esculénta Pers.

Шапка овально-куляста до яйцевидної; кругло- або видовжено-прямокутна, ямчаста. Спороносний шар світло-жовтий, жовто-коричневий або коричнювато-буруватий. Ніжка вздовж жолобчаста, білувата, згодом стає жовтуватою або червонуватою, ламка, порожниста.
Умовно їстівний. Потребує попереднього виварювання чи висушування. Сапрофіт. Можна розводити штучно.
Ліси, узлісся, сади, на поживних грунтах у легкому затінку.

Березень — травень.

Заяче вухо
Otidea onótica Fuck.

Плодові тіла поодинокі або зібрані в кущики, вухоподібні, кубковидні або ложковидні; неправильної форми: з одного боку розірвані до самої основи і вздовж загорнуті, другий бік більший, витягнутий. Всередині, де містяться спори, вони червоні, як м'ясо, або червонувато-коричнюваті, зовні світло-жовті, голі. Спори безбарвні. Ніжка (звужена частина плодового тіла) коротка, білоповстиста, гладенька або злегка ребриста. М'якоть восковидна, ламка. Запах приємний. Смак солодкого мигдалю.
Їстівний.
Листяні і мішані ліси. На піщаних грунтах.

Липень — листопад.

Трюфель білий
Choirómyces meandrifórmis Vitt.

Плодові тіла 4—10 *см* у діаметрі, підземні, іноді верхівка виступає на поверхню. Вони бульбисті, горбкуваті, шкірясті, тріщинуваті, сірувато-білі або світло-буруваті, згодом стають червонувато-буруватими, золотисто-жовтими. М'якоть біла, з віком сірувато-жовтувата, пронизана звивистими лініями спороносного шару. Дозрілий гриб має досить сильний і приємний запах. На порошок не розсипається.
Їстівний, вживають як приправу.
Листяні і хвойні ліси.

Липень — серпень.

Трюфель їстівний
Túber aestívum Vitt.

Плодові тіла 3—10 *см* у діаметрі, підземні, бульбисті, вкриті горбкуватою, міцно приrослою чорно-бурою корою. Всередині сірувато-білі, з віком стають жовто-буруватими. М'якоть з мармуровим рисунком від спороносного шару. Запах з'являється при дозріванні, згодом він стає неприємний часниковий.
Їстівний. Світлі ліси, під дубами і буками; рідше в хвойних.

Серпень — вересень.

Трюфель білий — 1.
Трюфель їстівний — 2

1

2

Геопіксис бокаловидний
Geopýxis cratérium (Schw.) Rehm.

Плодові тіла 1—8 *см* заввишки, м'ясисто-шкірясті; зовні вони сірі, бурі, темно-фіолетово-бурі; молоді кулясті, згодом стають циліндричними, кубковидними чи дзвониковидними, глибоко поділеними на неправильні хвилясті лопаті.
Ніжка коротенька, товстувата. Майже чорний спороносний шар вкриває внутрішню поверхню гриба.
Неїстівний.

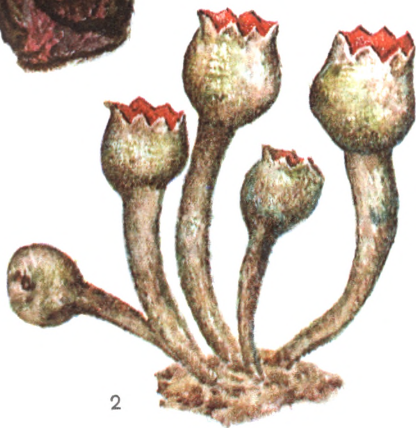
Саркосцифа витягнута
Sarcoscýpha protracta (Fr.) Sacc.

Плодові тіла зібрані групками: дзвониковидні або бокалчасті, всередині вкриті яскраво-червоним спороносним шаром; поступово витягнуті в довгу циліндричну ніжку, зовні повстисту від притиснутих світлих чи темнуватих волосків. Основа ніжки знаходиться в грунті.
Неїстівний.
Обидва види ростуть на гілочках, рештках деревини у листяних лісах, є весняною окрасою лісу. Заслуговують на охорону.

Квітень — травень.

Геопіксис бокаловидний — 1.
Саркосцифа витягнута — 2.

1

2

БАЗИДІАЛЬНІ ГРИБИ

Козоріжки бліді
Clavária (Ramária) pállida Fr.

Плодові тіла у вигляді кущика з плоскуватими, простими чи розгалуженими гілочками, які відходять від зануреної в землю стебловидної основи. Вони вкриті гладеньким спороносним шаром.
Неїстівні, спричиняють розлад травлення.
Листяні та хвойні ліси.

Серпень — вересень.

Козоріжки жовті
Clavária (Ramária) fláva Schäff.

Плодові тіла дуже розгалужені. Всі гілочки, основа й м'якоть забарвлені рівномірно, від світло-кремового до яскраво-жовтого кольору. Спороносний шар гладенький.
У молодому віці їстівні («грибна лапша»).
З віком жорсткі.
Листяні та хвойні ліси.

Липень — жовтень.

Козоріжки жовті.

Булавниця язичкова
Clavária lígula Fr.

Плодові тіла 3—8 *см* заввишки, нерозгалужені, булавовидні, видовжено-язичковидні або майже лопатовидні; кремові або жовто-оранжеві чи буруваті. М'якоть кремова.
Їстівна, але малоцінна.
Переважно хвойні ліси, серед мохів.

Пізня осінь.

Кострубатка звичайна
Clavária (Ramária) botrýtis Pers.

Від головного м'ясистого білого, згодом жовтуватого стовбура 3—4 *см* заввишки відходять численні гілочки, які кілька разів розгалужуються і закінчуються галузками винно-червоного кольору. З віком усе плодове тіло стає жовтувато-коричневим від спорової маси. М'якоть біла, жовтувата, соковита, ламка, з фруктовим запахом, з віком стає гіркуватою; гіркі дрібні верхівкові гілочки.
Гриб їстівний, посередньої якості. Місцями вважається отруйним.
Мішані і особливо букові ліси.

Липень — жовтень.

Булавниця язичкова — 1.
Кострубатка звичайна — 2.

1

2

Кратерел. Вороночник ріжковидний
Craterellus cornucopioides (L. ex Fr.) Pers.

Плодові тіла мають вигляд вузької воронки, до низу поступово звужені в ніжку, вгорі розширені, з хвилясто вигнутим краєм, від самої основи порожнисті. Зовнішня поверхня вкрита спороносним шаром, жилкувато-зморшкувата, ямчаста; у молодому віці оливково-зелена, згодом стає сіро-синюватою, попелясто-сірою, припорошена білими спорами. Внутрішня поверхня воронки сіро-чорна, бура, навіть світло-бура. М'якоть майже чорна, тонка, хрящувата, ламка. Запах звичайно приємний.
Їстівний. Висушений і розтертий в порошок — приправа для супів.
Листяні та хвойні ліси; часто зустрічається групами.

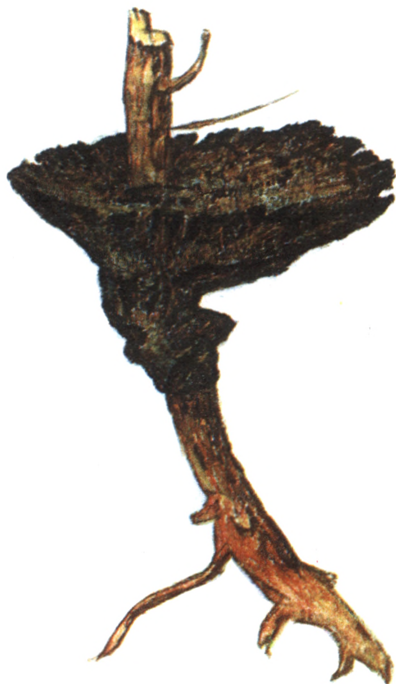
Серпень — листопад.

Телефора земляна
Thelĕphora terréstris Ehrh. ex Fr.

Плодові тіла — плоскі шапки віялоподібної, воронковидної чи нирковидної форми, зібрані в групки, розташовані розетками на землі або підіймаються над субстратом, м'які, шкірясті, темно-коричнюваті, іноді з білуватим розірвано-бахромчастим або цілим краєм; зверху волокнисті або лускаті. Спороносний шар на нижньому боці шапки гладенький або горбкуватий, бородавчастий, коричневий.
Грунтовий сапрофіт. Плодові тіла обростають сіянці і молоді деревця, спричиняючи їх відмирання.
Ліси, лісові розсадники на піщаних грунтах.

Цілий рік.

Лензитес парканний
Lensítes sepiária Fr.

Плодові тіла розташовані черепичасто, прикріплені боком або розпростерті, округлі чи довгасті, часто зливаються в довгі смужки; від червоно-коричневого до темно-коричнево-чорнуватого кольору з світлішим жовто-червоним краєм, що переходить у біло-рожевуватий. Гіменофор у вигляді вилчасто розгалужених пластинок, що утворюють довгі хвилясті ходи. Протилежний до гіменофора бік щетинисто-повстистий, горбкуватий, з неясними концентричними борозенками. М'якоть червоно-бура, темно-коричнева, майже чорна. Спори безбарвні.

Сапрофіт — руйнівник обробленої деревини. На стовпах, шпалах, деревині в лісових складах.

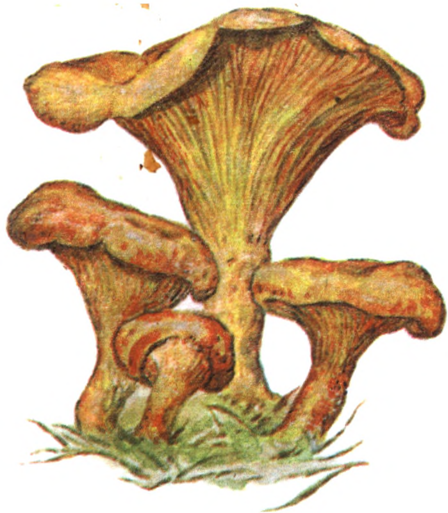
Весна. Осінь.

Лисичка
Cantharéllus cibárius Fr.

Плодові тіла обернено конусовидні або неправильної форми; молоді приплющено-опуклі, з віком стають лійковидно ввігнутими, з хвилястим краєм; ніжка поступово переходить у шапку. Пластинки, як складочки, товстуваті, сполучені численними перемичками, переходять на ніжку. Пластинки і плодове тіло яєчно-жовті або матово-білуваті, блідо-жовті. М'якоть твердувата, еластична. Запах приємний. Смак теж приємний, іноді гіркуватий (дехто таких лисичок у їжу не вживає). Їстівна. Готують свіжою, маринують. Важко перетравлюється. Добре зберігається, рідко червивіє. Містить вітаміни А, B_2, Д. Хвойні і листяні ліси. Росте великими групами.

Червень — листопад.

Схізофіл звичайний
Schizophýllum commúne Fr.

Шапки черепашко- або віялоподібні, світло-сірі, сіро-бурі, коли сухі — білуваті; повстисті аж до шерстистих; жорсткі, шкірясті, пружні, тонкі, на коротенькій ніжці або сидячі. Зібрані численними групами, боком прикріплені до деревини, з загнутим, часто лапчастим краєм. Пластинки світло-сірі, згодом стають червонуватими, розміщені віялоподібно, розщеплені вздовж на дві частини, які при висиханні відгинаються одна від одної, прикриваючи спороносний шар. При зволоженні вони зближуються (див. мал. на стор. 12). Спорова маса білувата.
Паразит на поранених гілках і стовбурах дерев, спричиняє їх загнивання.
На листяних і хвойних деревах.

Цілий рік.

Коріолюси
Coriólus Quél.

Плодові тіла — віялоподібні, іноді нирковидні шапки, прикріплені боком, звужені в ніжку, зібрані розетками чи розпростерті, тонкі, гнучкі, м'ясисто-шкірясті, при висиханні тверді; на поверхні шовковисто-бархатисті, шерстисто-повстисті, звичайно з кругами. Тканина тонка, біла або кольору деревини. Спороносний шар трубчастий, спочатку світлий, згодом темніє.

Поширені види: **коріолюс грубошерстистий** — *Coriólus hirsútus (Wulf.) Quél*, **коріолюс зональний** — *Coriólus zonatus (Nees) Qunl.*, **коріолюс різнозабарвлений** — *Coriólus versicolor (L.) Quél.*
Збудники гнилизни дерев.
Переважно листяні ліси.

Цілий рік.

Коріолюс грубошерстистий.

Сухлянка дворічна
Coltricia perénnis (L. es Fr.) Murr.

Шапка до 8 *см* у діаметрі, тонка, спочатку лійковидна, згодом стає плоскою, дисковидною, жовтувато-коричнева, іржаво-руда, рідше попелясто-сіра, з трохи темнішими концентричними кругами; шкірясто-волокниста або шовковисто-бархатиста, згодом стає голою; часто шапки зростаються по декілька. Трубочки гіменофора дуже короткі, коричневі, іноді переходять на ніжку. Пори білоприпорошені, округлі, з часом стають буруватими, розірваними, кутастими. Ніжка центральна, тонка, часто здута при основі, іржаво-бура, тонкобархатиста.

Неїстівна.

Соснові та мішані ліси, на землі або на гниючій деревині.

З весни до осені. Може зберегтися до наступного року.

Печіночниця звичайна
Fistulina hepática (Huds.) Fr.

Плодові тіла сидячі або звужені в бічну ніжку, плоскі, однобокі, напівокруглі або язиковидно-лопатеві, іноді булавовидні; спочатку оранжеві, згодом стають криваво-червоними, темно-коричневими; м'ясисті, соковиті, зверху бородавчасті, у вологу пору слизькі. Гіменофор складається з вільно звисаючих, не зрослих між собою, густо розміщених трубочок, які погано відокремлюються від м'якоті. Пори жовтуваті, від дотику червоніють, з віком стають буруватими. Спорова маса коричнева. М'якоть криваво-червона, липка, соковита, має білуваті й червоні волокна вперемішку, які тягнуться віялоподібно від місця прикріплення плодового тіла до його краю. Смак кислуватий.

Молоді плодові тіла їдять вареними й смаженими.

Спричиняє темно-коричневу гнилизну деревини.

На пеньках і при основі стовбурів дуба (переважно), бука, каштана їстівного.

Серпень – жовтень.

Ганодерма блискуча
Ganodérma lúcidum (Leys.) Karst.

Плодові тіла на бічній ніжці, рідше — сидячі. Шапка з концентричними зонами. Поверхня шапки і ніжки вкрита оранжево-червоною або темно-бурою блискучою, неначе лакованою, кіркою. Часто поверх неї осідає матово-коричневий порошок — спори. М'якоть світло-бурувата, волокниста, корковидна. Трубчастий шар один, поверхня його при надушуванні (коли свіжий) темнішає. Пори округлі або трохи видовжені.

Спричиняє світлу гнилизну деревини. Неїстівна. Використовують як ліки від запалення ясен.

На пеньках листяних і хвойних дерев, особливо в гірських лісах.

Липень — листопад.

Трутовик сірчано-жовтий
Polýporus sulphúreus (Bull.) Fr.

Міцелій живе у деревині і щорічно утворює плодові тіла. Вони однорічні, виходять з дерева бульбовидними чи жовновидними, згодом стають плоскорозпростертими, віялоподібними, подушковидними; розташовані групами горизонтально одне над одним, виходячи з однієї основи по декілька, прикріплені боком. Колір яскраво-золотисто-жовтий, іноді цегляночервоний, з віком світлішає до білуватого. Трубочки розташовані густо, сірчано-жовті, бліднівють від висихання. Пори дрібні. Спори блідо-сірчано-жовті. М'якоть м'ясиста, ароматна, на смак трав'янисто солодка, молода жовта. З віком вона стає жорсткою, легко розтирається на порошок.

Зовсім молоді плодові тіла їстівні. Гриб містить антибіотичні речовини, з нього можна добути жовту фарбу.

Паразит на поранених переважно листяних деревах. Руйнівник деревини.

Травень — вересень.

Трутовик лускатий
Polýporus squamósus (Huds.) Fr.

Шапка 10—50 *см* у діаметрі, виступає з деревини як циліндричне тіло і швидко стає напівокруглою, нирковидною, плоскою або плосколійковидною; жовтувата, з віком жовтувато-коричнева, з великими коричневими, червоно-бурими плямовидними лусочками. Трубочки широкі, розірвано-кутасті, з нерівним зубчастим краєм; переходять на ніжку у вигляді сіточки, світло-жовтуваті. Ніжка товста, коротка, кольору шапки, злегка ямчаста, при основі чорно-коричнева, повстиста. М'якоть білувата, спочатку соковита, твердом'ясиста, згодом стає корковидно-дерев'янистою. Пахне свіжими огірками.
Молодий їстівний. Можна вживати сухим, розтертим на порошок. Спричиняє гнилизну деревини.
Оселяється на листяних деревах, пеньках у садах, парках, у вуличних насадженнях, рідше в лісах.

Травень — жовтень.

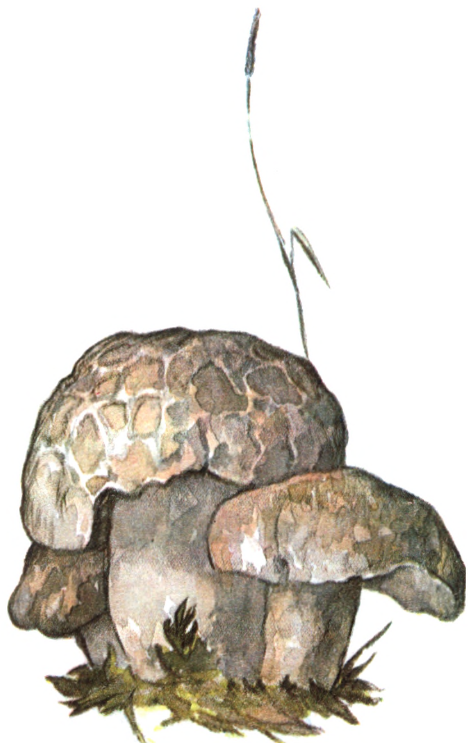

Трутовик овечий
Polýporus (Calopórus) ovinus Schäff.

Шапка у грибів, що ростуть окремо, округла, в тих, що ростуть групами, погнутолопатева; з віком лускувато-тріщинувата; у всіх білувата або жовтувата, світлобурувата. Трубчастий шар дрібнопористий, важко відокремлюється. Трубочки переходять на ніжку, білуваті. Пори дрібні, ледве помітні, з зеленуватим відтінком, згодом жовтуваті, від надушування — жовто-плямисті. Ніжка центральна або трохи ексцентрична, суцільна, досить ламка. М'якоть щільна, біла, згодом стає жовтуватою; жовтіє від натискування. Запах і смак приємні.

Молодий їстівний. З віком стає гіркий.
Хвойні ліси.

Липень — жовтень.

Губка коренева
Fómes annósus Fr.

Плодові тіла багаторічні, без ніжки, прикріплені боком, переважно напіврозпростерті, різноманітної форми, але завжди плоскі, на поверхні зморшкуваті, вкриті міцною шкіркою. Колір їх від жовтуватого до шоколадно-бурого. М'якоть білувата, дерев'яниста. Трубочки короткі, білуваті, згодом набувають кольору шапки, часто розміщені в кілька шарів (річні наростання). Пори округлі або кутасті.
Сапрофітно-паразитний гриб на пеньках хвойних дерев і коренях, що виходять на поверхню. Спричиняє червону гнилизну деревини: вона стає м'якою та ямчастою.

Цілий рік.

Трутовик несправжній
Fómes igniárius Fr.

Плодові тіла багаторічні, копитовидні, подушковидні, мінливих розмірів і форми, тверді, на поверхні жовто-бурі, бурі, темно-сірі до майже чорних, з борознами, що йдуть кругами (щорічні наростання гриба), і з поздовжніми та поперечними тріщинами. Краї заокруглені, коричнюваті. Тканина тверда, дерев'яниста, іржаво-коричнева. Пори округлі, дуже дрібні. Спори безбарвні.
Сапрофітно-паразитний гриб на листяних деревах, продовжує жити на повалених стовбурах. Спричиняє гнилизну деревини.

Цілий рік.

Трутовик справжній
Fómes fomentárius Fr.

Плодові тіла багаторічні копитовидні, здебільшого прикріплені боком, тверді, опуклі, зверху сірі, без тріщин, з концентричними зонами. Всередині вони жовтувато-коричневі, м'які, кірковидно-пластівцеві. Трубочки розташовані в кілька шарів (щорічно наростають), але спороносить лише наймолодший шар. Пори дрібні, спочатку сірі, згодом стають жовто-коричневі. Спори безбарвні.
Гриб росте на стовбурах листяних дерев. Спричиняє гнилизну деревини ростучих дерев і повалених стовбурів.

Цілий рік.

Чага
Inonótus obliquus (Pers.) Pilát

Неправильної форми жовновидні нарости на стовбурах дерев. Виникають у місцях механічних пошкоджень чи сонячних опіків і щороку збільшуються. Містять грибницю і тканини кори дерева. Темно-коричневі всередині, дуже тверді. На цих наростах спори не утворюються. Спороносні плодові тіла розвиваються під корою або під відмерлими зовнішніми шарами деревини. Гриб спричиняє білу гнилизну деревини.
Вживають (нарости) для лікування шлунково-кишкових хвороб. Трохи пригнічує нервову систему.
На стовбурах живих беріз (найчастіше), вільхи, горобини, бука.

Цілий рік.

Дедалеа дубова
Dáedalea quércina (L.) Fr.

Плодові тіла багаторічні, на дотик замшоподібні, плоскі або напівокруглі, прикріплені боком; зверху горбкуваті, з нечіткими концентричними зонами (річні прирости); кольору свіжої деревини. Гіменофор у вигляді товстостінних звивистих ходів, що проникають у плодове тіло на різну глибину. Тканина пружна, корковидна, світло-коричнева чи сірувата, при розрізуванні скрипить (від чого народна назва — скрипуха).
Збудник коричневої гнилизни деревини. Переважно на дубових пеньках.

Цілий рік.

Їжовик жовтуватий. Глуха лисичка.
Hýdnum repándum Fr.

Шапка м'ясиста, опуклорозпростерта, наче покороблена, іноді лійковидно заглиблена, з потовщеним підгорнутим краєм; гладенька, матова, гола, світло-жовтого або рожево-тілесного кольору. Шкірка не знімається. Спороносний шар шипуватий. Шипи кольору шапки, дуже ламкі, переходять на ніжку, досить легко відокремлюються від м'якоті, різної довжини, загострені. Спорова маса жовта. Ніжка коротка, щільна, часто ексцентрична, поступово переходить у шапку, від якої вона трохи світліша; зігнута і вкрита пластівцями іржавого кольору. М'якоть жовтувато-бура, корковидна, щільна, жорсткіша у ніжці. У молодих грибів солодкувата, у старіших кислувата або гірка й пекуча. Молодий їстівний. Довго зберігається свіжим. Важко перетравлюється.
Хвойні та листяні ліси. На досить родючому грунті.

Липень — листопад.

Їжовик лускатий
Hýdnum imbricátum Fr.

Шапка щільна, м'ясиста, червонувато- чи сіро-коричнева, поступово переходить у ніжку, густо вкрита великими чорно-бурими відстовбурченими лусочками, розташованими по колу. У молодому віці має загорнутий край. Спороносний шар шипуватий. Шипи густі, дуже ламкі, переходять на ніжку, білуваті, сіруваті, сіро-коричневі. Спорова маса бура. Ніжка порівняно коротка, суцільна, гладенька, сірувата або брудно-біла. М'якоть щільна, білувата, згодом стає сіро-буруватою. Смак приємний. Запах пряний.
Молодий їстівний. Старі плодові тіла гіркі, жорсткі. Смак цього їжовика, навіть коли його мало, забиває смак усіх інших грибів. Вживають у невеликих дозах як грибне борошно для супів і соусів.
Соснові ліси, особливо на пісках.

Серпень — листопад

Аурискальпіум звичайний
Auriscálpium vulgáre Karst.

Шапка ложечковидна або нирковидна, плоска, звичайно бічна, тонка, шкіряста, сіро-бура або чорнувата, іноді з темними зонами, на поверхні жорсткощетиниста, з віком ці щетинки зникають. Краї шапки гострі. Шипи гіменофора гнучкі, спочатку сірі, згодом стають сіро-коричневі, з сірим нальотом. Спори безбарвні. Ніжка бічна, струнка, рідкощетинистоволосиста. Неїстівний.
На опалих соснових (зрідка на ялинових чи модринових) шишках, рідше на гілках, занурених у мох. Від глибини їх занурення часто залежить довжина ніжки гриба.

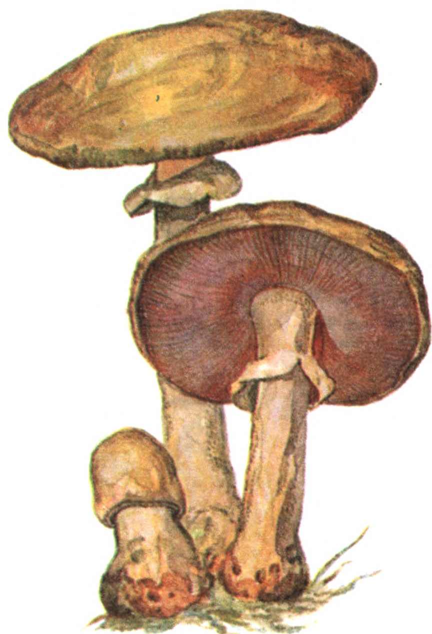
Червень — вересень.

Печериця польова
Agaricus arvénsis (Vitt.) Sacc.

Шапка від майже кулястої до плоскоопуклої, товста, м'ясиста, біла, трапляється злегка жовтувата, з віком темніша в центрі; шовковиста, тонколускатa; від дотику (тертя) жовтоплямиста. Пластинки вільні, довго залишаються світлими (білувато- чи сіро-коричневими), потім стають темно-коричневими. Спорова маса темно-коричнева. Ніжка суцільна, з віком у ній виникає вузька порожнина; при основі бульбисто потовщена; від дотику жовтіє. Кільце широке, товсте, по краю жовтувате. М'якоть біла, під шкіркою часто світло-жовта, на зламі злегка жовтіє; в основі ніжки жовта або рудувата. Смак і запах приємні. Їстівна.
Ліси, полезахисні смуги, сади, пасовища, луки. Часто групами.

Травень — жовтень.

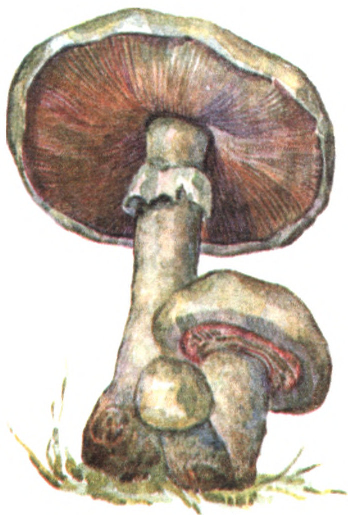
Печериця їстівна, або тротуарна
Agáricus edúlis Vitt.

Шапка куляста, з ростом стає опукло- чи приплюснуторозпростерта; край її довго залишається загорнутим. Товста, щільна, м'ясиста, білувата або брудгувато-жовтувата, матова, з малопомітними притиснутими лусочками. Пластинки вільні, від рожевуватих до темно-коричневих. Спорова маса пурпурно-коричнева. Ніжка коротка, міцна, м'ясиста, біла, з щільним кільцем, внизу тонша. М'якоть біла, на зламі стає злегка винно-червоною. Смак і запах приємні.

Добрий їстівний гриб.

Ліси, сади, парки, звалища, тротуари. На щільному грунті.

Травень — вересень.

Мухомор цитриновий
Amanita citrina Roques et Sch.

Шапка лимонно-жовта або зеленувато-оливкувата, вицвітає до білої; пластівці великі, білі або білуваті чи сіруваті, легко змиваються дощем. Пластинки кремуваті, з віком стають жовтувато-зеленуватими чи рожевуватими. Ніжка з добре помітною напівкулястою бульбою, окантованою низеньким комірцем загального покривала. Кільце широке, жовте, згодом поникає і прилипає до ніжки. М'якоть біла. Пахне редькою, погребом, сирою картоплею.
Отруйний.
Хвойні та мішані ліси.

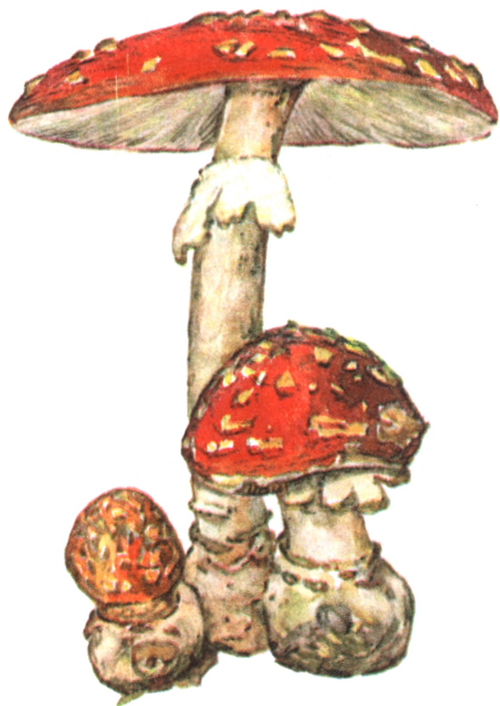
Серпень — листопад.

Мухомор червоний
Amanita muscária (Fr. ex L.) Quél.

Шапка цегляно-червона, жовто-червона або червоно-оранжева, іноді вицвітає до зовсім світлої, з численними білими бородавчастими пластівцями, які часто змиває дощ. Пластинки білі. Ніжка з великою яйцевидною бульбою. Залишки покривала на ній мають вигляд бородавчасто-лускатих кругів. Кільце біле або кремове, по краю жовте, широке. М'якоть біла, під шкіркою жовта або оранжево-жовта. Без особливого запаху.
Отруйний. Дуже молоде плодове тіло нагадує порхавку, сіро-рожевий мухомор і навіть білий гриб, але коли його розрізати, то під шкіркою видно червоно-жовту смугу.
Хвойні та листяні ліси.

Липень — листопад.

Мухомор пантерний
Amanita pantherina (Fr. ex DC) Quél.

Шапка буро- або сірувато-коричнева чи жовто- або чорно-бура, темніша в центрі, з тонким рубчастим краєм. Пластівці дрібні, білі, розташовані кругами, легко відпадають. Пластинки і ніжка білі. Загальне покривало в основі ніжки має вигляд піхви, що приросла, але краї в неї вільні, не лопатеві; іноді над бульбовидно потовщеною основою ніжки є лусочки, розміщені кругами, що можуть сполучатися між собою. Кільце біле, вузьке, часто помітне, як клаптики, що звисають з краю шапки. М'якоть біла, зрідка під шкіркою сірувата. Пахне редькою або сирою картоплею.
Отруйний.
Листяні та хвойні ліси.

Червень-листопад.

Бліда поганка. Мухомор зелений
Amanita phalloides (Fr.) Quél.

Шапка гола, з гладеньким тупим краєм, майже завжди без пластівців на поверхні, оливково-зеленувато-жовтувата або оливкувата, кольору бронзи, зрідка оливково-коричнювата, до краю світліша, тонком'ясиста. Шкірка легко здирається. Пластинки білі або зеленуваті. Ніжка струнка, порожниста, біла або з оливковим чи жовтуватим відтінком, з оливкуватим муаровим рисунком, донизу потовщена, в основі бульбовидна. Кільце звисаюче, широке, біле або біло-зеленувате, жовтувате, складчасте, рубчасте. В основі ніжки — загальне покривало у вигляді високого бокальчика з лопатевим краєм, зануреного в землю. М'якоть біла, під шкіркою іноді зеленувато-жовтувата. Запах слабкий, з віком стає нудотно-солодкуватим.
Смертельно отруйна.
Мішані та листяні ліси.

Липень — вересень і пізніше.

Мухомор червоніючий, або **сіро-рожевий**
Amanita rubéscens (Fr. es Pers.) Quél.

Шапка досить м'ясиста, сірувато- або коричнювато-рожевувата, з плоскими чи горбкуватими, білуватими або червонуватосірими (але не білими) лусочками, які легко стираються. Пластинки білуваті, згодом стають рожевуватими, буруватими, з червонуватими плямами. Ніжка набуває кольору шапки, поступово потовщена, в основі бульбовидно розширена. Бульба окантована. Є гриби з непотовщеною основою ніжки. Кільце широке, знизу біле, зверху рожевувате. М'якоть білувата, з віком рожевувата, на зрізі стає винночервоною. Гриб мінливий, що залежить від умов місцезростання.
Умовно їстівний. Не можна їсти сирого. Хвойні та листяні ліси.

Червень — жовтень.

Поплавок
Amanitópsis vagináta (Fr. ex Bull.) Roze

Шапка гладенька, гола, по краю тонкорубчаста, біла або сіра, жовтувато-оранжева, жовтувато-бура, сіро-фіолетова; зрідка з пластівцями — залишками загального покривала. Пластинки вільні, білі або при висиханні жовтуваті чи сіруваті. Спорова маса біла. М'якоть біла, тонка, дуже ламка, приємна на смак, без особливого запаху. Ніжка струнка, згодом стає трубчасто-порожнистою, біла або такого ж кольору, як і шапка, гладенька або трохи пухнаста, вкрита лусочками, навіть смужками лусочок, які утворюються з верхнього шару тканини. Основа ніжки майже непотовщена, сидить у високій білій, лапчасто розірваній, вільній мішкуватій піхві. Кільця нема.
Їстівний, але малоцінний, бо тонком'ясистий і ламкий. Сирий отруйний.
Хвойні та листяні ліси.

Червень — жовтень.

Лисичка несправжня
Clitócybe aurantiáca (Fr. ex Wulf.) Studer

Шапка лимонно-жовта, оранжево-жовта або оранжево-червона, неглибоко лійковидна, часто неправильної форми, з хвилястим, у молодих грибів з підгорнутим краєм, гнучка, тонком'ясиста. Пластинки вищі, ніж у справжньої лисички, тонкі та густі, переходять на ніжку, багатократно вилчасто розгалужені, часто кучерявляться; яскравіші, ніж шапка, від дотику буріють. Спорова маса світло-жовта. Ніжка тонка, гнучка, жорстка, тонкоповстиста, поступово переходить у шапку. М'якоть тонка, ватоподібно-м'яка, гнучка. Майже без запаху. Терпка і приємно солодкувата.

Неїстівна. Несмачна і порушує травлення.

Переважно хвойні ліси. На трухлявих соснових пеньках, на землі.

Червень — жовтень.

Підвишень
Clitópilus prúnulus (Fr. es Scop.) Quél.

Шапка приплюснутоворонковидна, товстом'ясиста, по краю звичайно хвиляста, світло-сірувата, в центрі темніша, іноді з буруватими розпливчастими плямами. Пластинки низькі, густі, переходять на ніжку, білуваті, згодом стають рожевими. Спорова маса жовтувато-рожева. Ніжка здебільшого коротка, щільна, поступово переходить у шапку, з віком набуває кольору шапки, білоповстиста біля основи. М'якоть біла, приємна на смак, пахне свіжим борошном.
Добрий їстівний гриб, але непридатний для маринування.
Світлі листяні та хвойні ліси, сади.

Червень — жовтень.

Гнойовики
Cóprinus Fr. ex Pers.

Шапка по краю розривається, поступово загортається вгору, зменшуючись, і разом з пластинками розповзається в чорну слизисту масу, яка стікає краплинами на землю.

Гнойовик білий
Cóprinus cómatus Fr.

Шапка спочатку циліндрична, щільно прилегла до ніжки і майже непомітна на ній, приєднана кільцем; гладенька. Згодом стає дзвоновидною, мохнато-лускатою, шкірка розривається на відшаровувані лусочки, лише на верхівці залишається гладенький бурувато-коричнюватий «ковпачок». Ніжка біля основи бульбисто потовщена, здебільшого порожниста.

Гнойовик чорнильний
Cóprinus atramentárius Fr. ex Bull.

Шапка спочатку овальна Спорова маса буро-коричнева. Ніжка струнка, ніжноволокниста, з віком стає порожнистою. Молоді (ще зовсім білі) гнойовики їстівні. На добре угноєних грунтах.

Травень — листопад.

Гнойовик білий — 1.
Гнойовик чорнильний — 2.

1
2

Павутинник оранжево-червоний отруйний
Dermócybe orellána Fr. (Cortinárius orellánus Fr.)

Шапка тупоконусовидна, згодом стає опуклорозпростертою, з тупим горбочком у центрі, тонкоповстиста, з опущеним тріщинуватим краєм, оранжево-руда або цеглянo-коричнева, в центрі темніша. Залишки волокнисто-павутинистого покривала ледве помітні як наліт або у вигляді кількох поясків на ніжці під шапкою. Пластинки рідкі, оранжуваті, згодом червонувато-руді. Спорова маса іржаво-коричнева. Ніжка щільна, до основи часто потоншується і переходить у коренеподібний виріст, золотисто-жовта або жовто-коричнева, внизу коричнева. М'якоть у шапці червонувата, у ніжці жовта.
Небезпечний отруйний гриб уповільненої дії. Отрута не руйнується ні при висушуванні, ні при варінні.
Листяні та хвойні ліси.

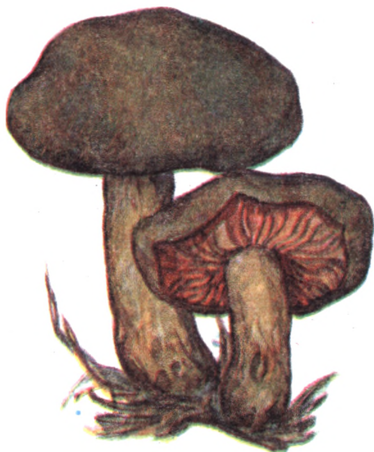
Вересень-жовтень.

Ентолома жовтувато-сиза отруйна
Entolóma (Rhodophýllus) lividum (Fr. ex Bull.) Quél.

Шапка товстом'ясиста, щільна посередині і тонка до краю, з віком плоска з горбочком, нерівнохвиляста, з опущеним краєм, брудно-біла або жовтувата, коричнювата, сіро-коричнювата, гладенька або тонково-локниста. Шкірка тонка, легко знімається. Пластинки виїмчасті біля ніжки, білуваті або зеленуваті, жовтуваті, згодом стають брудно-жовтувато-рожевими. Спорова маса м'ясо-рожева. Ніжка заповнена м'якою губчастою тканиною, згодом стає порожниста, біля основи іноді бульбовидно потовщена, біла, з віком жовтіє, від дотику стає брудно-жовтуватою. М'якоть блискучо-біла. Свіжа пахне борошном або ліками, при підсиханні запах неприємний.
Отруйна, іноді отруєння спричиняє смерть.
Степові ділянки, рідше листяні ліси, серед буків, акацій.

Травень — липень.

Мокруха клейка
Gomphidius glutinósus Fr. ex Schaeff.

Плодові тіла товстом'ясисті, у вологу пору вкриті слизом. Шапка з підгорнутим краєм, посередині трохи вгнута, рудувато-лілувато-коричнева або сіро-коричнева, з віком стає чорноплямистою. Пластинки товстуваті, розміщені рідко, вилчасто розгалужені, низько спускаються на ніжку, яка поступово переходить у шапку; білі, швидко стають чорноплямистими, а потім чорними, з білуватим краєм. Спорова маса чорна. Шкірка легко знімається. Ніжка нижче прикріплення пластинок перешнурована, щільна, вгорі біла, нижче сірувато-коричнева, при основі жовтувата, слизиста, іноді з темними лусочками, із залишками слизисто-волокнистого покривала у вигляді неясного кільця, на якому осідають спори. М'якоть білувата, з віком стає сірою.
Їстівна. Придатна для маринування.
Хвойні, переважно гірські ліси.

Червень — жовтень.

Іноцибе Патуйяра
Inócybe patouillárdi Bres.

Шапка тупоконусовидна, потім стає відкритодзвоновидна, з загорнутим догори краєм; волокниста, з часом тріщинувата, розривається від краю до центра; у молодих грибів біла або кремувата, пізніше стає нерівномірно червоно-коричнюватою, м'ясо-червоною, особливо від дотику чи лежання. Пластинки у молодих грибів прикріплені до ніжки, з часом стають вільними, сіруваті або червоно-білуваті, потім оливково-коричнюваті, з білим нальотом; від дотику на них виникають червонуваті плями. Ніжка кольору шапки, в місцях дотику цегляно-червона, циліндрична, іноді при основі зігнута і часто трохи бульбовидна. Спорова маса коричнювато-бурувата. М'якоть біла, на розрізі або не змінюється, або червоніє. Запах приємний, солодко-спиртовий.

Дуже небезпечний, часом навіть смертельно отруйний гриб.

Ліси, парки, полезахисні смуги, переважно під дубами, зрідка під липами.

Травень — серпень.

Рижик смачний
Lactárius deliciósus Fr.

Шапка з віком стає увігнуторозпростертою, щільном'ясиста, з загорнутим і опущеним краєм, гола або трохи повстиста, кольору від оранжевого до цегляно-червоного або (часто) світло-брудно-зеленого, який з віком вицвітає; з темнішими кругами, що з віком стають зеленоплямистими, оранжевими чи, оливковими. Пластинки трохи переходять на ніжку, оранжево-жовті або жовтувато-коричнюваті, часто яскравіші, ніж шапка. Спорова маса світло-коричнева. Ніжка швидко стає трубчасто-порожнистою і червивіє. М'якоть на розрізі зеленіє. Молочний сік оранжево-червоний. Запах приємний. Смак пряний, згодом стає гіркуватим.

Часто уражається паразитним грибом, від чого нижня поверхня з пластинчастої стає гладенькою. Тоді гриб називають «глухим рижиком».

Добрий їстівний гриб, особливо добрі для маринування та засолу молоді шапки. Містить вітамін А, антибіотик лактаріовіолін. Вживається в народній медицині.

Хвойні ліси. Вологуваті місця, у травостої.

Липень — листопад.

Хрящ-молочник оливково-чорний. Грузд чорний
Lactárius necátor (Fr.) Karst.

Шапка брудно-оливково-зелена або оливково-чорнувата, з темнішими кругами, до краю світліша, з сильно підгорнутим і опущеним краєм. Пластинки білуваті або брудно-жовті до коричнюватих, зрілі від дотику буріють і стають чорно- або коричневоплямистими. Спорова маса кремова. Ніжка ямчаста, дещо світліша від шапки. М'якоть біла, на розрізі темнішає, їдкувата на смак, з слабким грибним запахом. Молочний сік білий або водянисто-безбарвний, пекучо-їдкий.
Умовно їстівний. При солінні шапка стає вишнево-червоною.
Переважно березові ліси на суглинках чи супісках.

Липень — листопад

Хрящ-молочник перцевий. Грузд перцевий
Lactárius piperátus Fr. ex Scop.

Шапка біла або жовтувата, при натискуванні стає рудувато-коричневою. Пластинки молочно-білі або жовтуваті, з зеленуватим, зрідка синюватим відтінком. Спорова маса біла. Ніжка дуже щільна, біла чи ніжножовтувата, згодом стає трохи плямистою. М'якоть біла, при підсиханні жовтувата, на зламі зеленуватого відтінку. Молочний сік білий, на повітрі може повільно жовтіти чи зеленіти, на смак пекучо-їдкий.
Їстівний, з своєрідним присмаком, до якого треба звикнути. Вживається в народній медицині.
Переважно листяні ліси.

Червень — листопад.

Хрящ-молочник пухнастий. Білянка
Lactárius pubéscens Fr.

Шапка біла або кремова до рожевувато-коричнюватої, волохата, з віком майже гола, з загорнутим, пластівчасто-волокнистим краєм, без кругів. Пластинки білуваті, згодом стають рожевувато-кремові, такі, як спорова маса, або іржаво-червоно-буруваті. М'якоть щільна, біла. Ніжка коротка, гола, з віком порожниста, вгорі білувата, донизу рожевувато-рудувата. Молочний сік білий, на повітрі не змінюється, як і м'якоть, пекучоїдкий.
Умовно їстівний, низької якості. Споживають солоним.
Переважно молоді березові ліси, серед мохів.

Вересень — жовтень.

Хряц-молочник справжній,
Грузд справжній
Lactárius resímus Fr.

Шапка молочно-біла або брудно-жовтувата, іноді з світлішими водянистими кругами та волосисто-пластівчастим підгорнутим, лише згодом опущеним краєм. Пластинки білі з жовтуватим краєм. Спорова маса біла. Ніжка коротка, порожниста, кольору шапки, іноді з заглибленими рудуватими або жовтуватими плямами. М'якоть крихка, з приємним запахом, гостра на смак. Молочний сік білий, їдкий, на повітрі жовтіє.
Добрий їстівний гриб.
Березові, сосново-березові ліси. Групами.

Липень — вересень.

Вовнянка
Lactárius torminósus (Schaeff.) Fr.

Шапка сірувато-рожева або цегляно-червона, бурувата, жовтувата, з темнішими кругами; волокнисто-пластівчаста або волокнисто-волосиста, з віком майже гола: увігнутолійковидна, з волокнисто-бахромчастим краєм, який довго залишається підгорнутим. Пластинки переходять на ніжку; білуваті, згодом рожево-жовті. Спорова маса світло-рожевувато-кремова. Ніжка з віком стає порожнистою, часто зморшкуватою, з ум'ятинами; кольору шапки. М'якоть пориста, у шапці білувата, під шкіркою рожевувата, у ніжці червонувата, на зламі кольору не змінює. Молочний сік білий, як і м'якоть, пекучо-їдкий.
Умовно їстівна. Не дуже смачна. Сира отруйна.
Березові та змішані з березою ліси.

Липень — жовтень.

Часничники
Marásmius Fr.
Шапка 1—4 *см* в діаметрі, тонка, опуклочи плоскорозпростерта, зморшкувата. Пластинки рідкі, білуваті. Спорова маса біла. Ніжка порожниста. М'якоть білувата, в окремих видів з сильним запахом часнику (розжувати). При висиханні плодові тіла скручуються і стають майже непомітними, від зволоження розправляються і продовжують рости.

Часничник великий
Marásmius alliáceus Fr. ex Jacq.

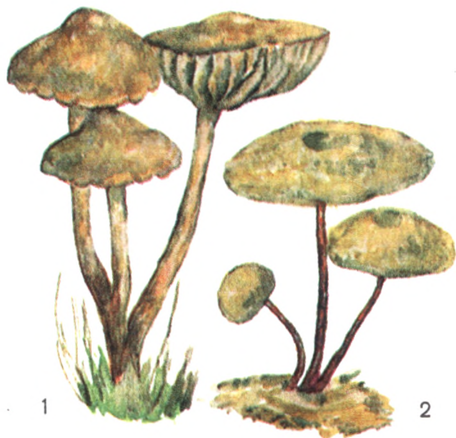
Шапка коричнювато-сіра, з віком світлішає. Ніжка коричнева, матова, бархатиста, з довгим коренеподібним виростом.
Листяні, переважно букові ліси. На рослинних залишках.
Липень — листопад.

Часничник дрібний
Marásmius scorodónius Fr.

Шапка сухою — білувато-жовтувата, вологою — бура чи кольору м'яса. Ніжка гола, блискуча, темно-коричнева або червонобура, на верхівці світліша.
Ліси. Переважно на піщаних грунтах та рослинних залишках.
Обидва види вживають як приправу.

Серпень — листопад.

Часничник великий — 1
Часничник дрібний — 2.

1
2

Опеньок луговий
Marásmius oréades Fr. ex Bolt.

Шапка 2—6 *см* у діаметрі, суха — солом'яно-жовта, жовто-бурувата, волога — буро-червонувата; у дорослого гриба плоска, розпростерта, з тупим червонувато-буруватим горбочком, з гладеньким або хвилясто-вигнутим рубчастим прозорим краєм, тонко-м'ясиста. Пластинки рідкі, біля ніжки заокруглені, білуваті; при намоканні темнішають: чергуються мала пластинка з великою. Спорова маса біла. Ніжка довга, світліша за шапку, молода білоповстиста; іноді вкрита дрібними лусочками. Пахне свіжозрубаним деревом, прянощами.
Їстівний (шапки). Вживають як приправу до супів. Добре висушується. Можна збирати лише свіжі, а не ті, що після зволоження почали знову рости.
Світлі ліси, луки, пасовища. Групами. Часто утворює «відьмині кільця».

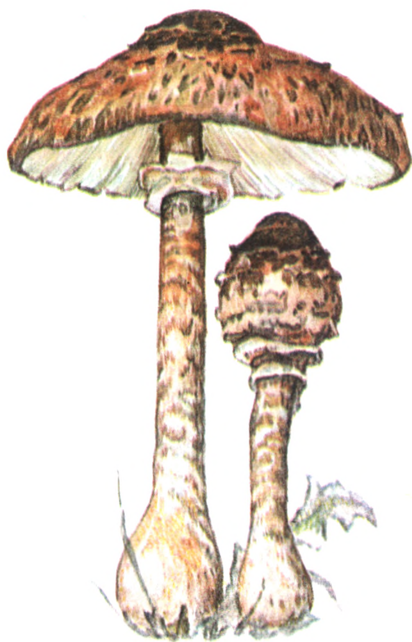
Травень — листопад.

Гриб-зонтик великий
Lepióta (Macrolepióta) procéra (Fr. ex Scop.) Quél.

Шапка у молодих грибів яйцевидна або куляста, з щільно притиснутим до ніжки краєм, згодом стає плоскорозпростертою. Має тупий горбочок у центрі; білувата або сірувато-коричнювата, з прилеглими коричнюватими лусочками, в центрі коричнева або бура. Пластинки гнучкі, білі, від ніжки відокремлені виїмкою. Спорова маса біла. Ніжка струнка, порожниста, але міцна, легко відокремлюється від шапки, при основі бульбисто здута, спочатку коричнева, потім стає сіруватою, з темно-узорчастим рисунком. Кільце міцне, до ніжки не прикріплене і легко пересувається. М'якоть ватоподібна, у ніжці коркувата. Смак і запах приємні.
Їстівний. Особливо смачні молоді, ще не розгорнуті шапки.
Світлі ліси, сади, парки.

Липень — жовтень.

Свинушка тонка
Paxilus involútus Fr. ex Batsch.

Шапка іржаво-жовта, сіро- або оливково-бурувата, від легкого натискування вся буріє; плосколійковидна, з підгорнутим пластівцево-повстистим краєм; жилкувата і ніжноповстиста. Пластинки вилчасто розгалужені, переходять на ніжку і біля неї сітчасто з'єднуються; легко відокремлюються від м'якоті, світліші від шапки; як і шапка, від дотику раптово стають буро-плямистими. Спорова маса іржаво-бура. Ніжка досить коротка, зрідка ексцентрична, світліша від шапки, також буріє від натискування. М'якоть ніжна, соковита, жовтувато-бурувата, на розрізі темнішає; при відварюванні стає темно-коричневою, майже чорною. Смак і запах фруктові, кислуваті.
Сирий гриб отруйний. Вживають після виварювання, засоленим, маринованим. Організм деяких людей його не сприймає.
Парки, свіжі ліси, луки.

Червень — листопад.

Свинушка товста
Paxilus atrotomentósus (Batsch. ex Fr.) Fr.

Шапка темно-рудувато-коричнева або іржаво-бура; товста, опукла, язикоподібна, посередині лійковидно ввігнута, з підгорнутим краєм; припорошено бархатиста чи повстиста. Пластинки розміщені густо, трохи переходять на ніжку, легко відокремлюються від м'якоті, вилчасто розгалужені, з'єднані перемичками; жовтуваті, при надушуванні буроплямисті. Спорова маса глинястого кольору. Ніжка коротка, товста, суцільна, звичайно бічна; бархатиста, чорно-коричнева. М'якоть щільна, білувата. Смак солодкуватий. Запах солодкуватий, затхлий.

Молода їстівна, як домішка до інших, але малоцінна. Відварам надає темнофіолетового кольору.

На гниючій деревині, старих пеньках. Поодиноко.

Липень — жовтень.

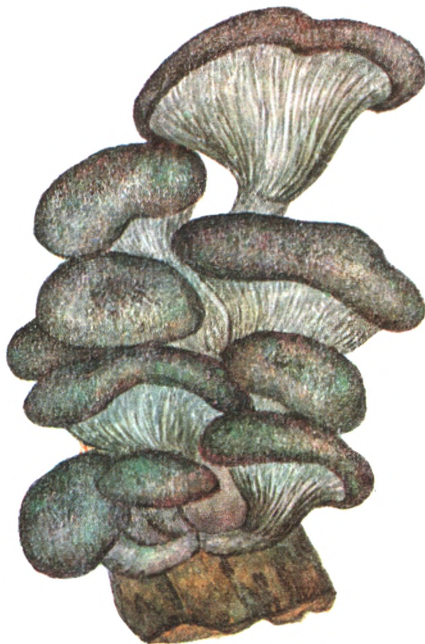
Плеврот черепичастий
Pleurótus ostreátus (Jacq. et Fr.) Quél.

Плодові тіла розташовані черепичасто. Ростуть великими групами. Шапка плоска, лопатовидна або віялоподібна, витягнута; у молодих грибів з дуже загорнутим краєм, світло- або темно-коричнева або синювато-сіра, подекуди майже чорна, але буває й білувата. Пластинки далеко збігають по ніжці, з перемичками; розташовані віялоподібно. Від зовнішнього краю шапки відходять короткі пластинки, заповнюючи простір між довгими; усі вони білуваті або сіруваті, згодом набувають фіолетового відтінку. Спорова маса біла або лілувата. Ніжки зрослі основами, бічні, часто лише намічаються або зовсім відсутні, при основі щетинисті і білоповстисті. Запах і смак приємні.

Молодий їстівний, але важко перетравлюється. Можна розводити на пеньках. Спричиняє гнилизну деревини.

На пеньках та стовбурах листяних дерев.

Вересень — жовтень.

Плютей оленячий, або бурий
Plüteus cervinus (Fr. ex Sch.) Quél.

Шапка дзвоноподібна, стає плоскою, тонком'ясиста, бура або сіро-коричнева, вицвітає до сірої; іноді поздовжньоволокниста і з лусочками. Пластинки вільні, біля ніжки заокруглені, білі, згодом рожеві, сірувато-рожеві. Спорова маса рудувато-рожева. Ніжка темноволокниста, з муаровим рисунком, щільна. М'якоть біла, з неприємним запахом.
Їстівний, посередньої якості.
На пеньках листяних дерев та біля них. Збудник гнилизни деревини.

Травень — листопад.

Сироїжка пекучо-їдка
Rússula emética Fr. ex Sch.

Шапка рожево- або цегляно-червона, однаково забарвлена, з віком вицвітає; з опущеним тупим краєм. Пластинки, як і спорова маса, білі. Ніжка з віком стає нещільна, дуже ламка; злегка зморшкувата; біла, зрідка червонувата. М'якоть біла, під шкіркою червона; дуже пекучо-їдка; з приємним фруктовим запахом.
Їстівна. Вживають вареною, засоленою. Дехто вважає цей гриб неїстівним.
Листяні, соснові ліси. Особливо серед мохів у вологих місцях.

Червень — жовтень.

Сироїжка вохряно-жовта
Rússula ochroleúca Fr. ex Pers.

Шапка брудно-жовта або вохряно-жовта чи кольору золота, часто лимонно-жовта; рівномірно забарвлена; з тупим гладеньким, а згодом рубчастим краєм і заглибинкою в центрі. Шкірка знімається наполовину. Пластинки білі, згодом стають жовтуваті. Спорова маса біла. Ніжка щільна, білувата, з віком сірувата. М'якоть щільна, біла, згодом злегка сіріє. Пекучо-їдка (особливо у старих грибів). Неїстівна.
Хвойні та листяні ліси. У вологих місцях.

Липень — жовтень.

Валуй. Сироїжка смердюча
Rússula fóetans Fr. ex Pers.

Шапка буровато-рудувато-коричнювата, коричнево-жовта, гола, дуже клейка, з широким вузлувато-рубчастим темнішим краєм; щільном'ясиста. Шкірка приросла. Пластинки жовті, згодом стають бурувато-рудими, часто з буруватими плямами та з виступаючими краплинками. Ніжка щільна, стає порожнистою з перегородками; білувата, донизу жовтувата чи жовтувато-коричнювата. М'якоть щільна, білувато- або бурувато-жовтувата, пекучо-їдка; з неприємним запахом оселедця.
Гриб умовно їстівний; придатний для засолу.
Листяні та соснові ліси.

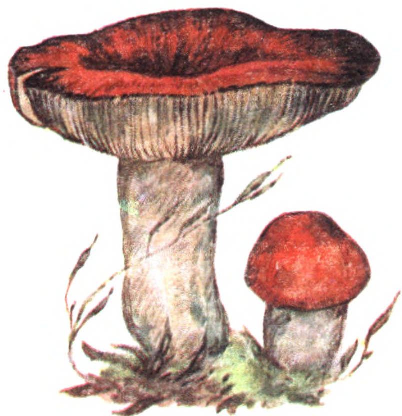
Липень — жовтень.

Сироїжка бездоганна
Rússula integra L. ex Fr.

Шапка щільном'ясиста, з віком по краю рубчаста; брудно-червона або лілувато-пурпурова, коричнювато- або чорнувато-пурпурова, шоколадно-коричнева, у центрі темніша або світліша. Шкірка на ній знімається звичайно до половини. Пластинки широкі, товсті, дуже ламкі, біло-кремові, з віком, як і спорова маса, стають коричнювато-жовтими. Ніжка згодом заповнюється ватоподібною масою, ламка, трохи булавовидна, завжди біла. М'якоть щільна, солодка; довго залишається білою; без особливого запаху.
Добрий їстівний гриб.
Соснові та листяні ліси.

Липень — жовтень.

Сироїжка луската. Товстуха
Rússula viréscens Fr. ex Sch.

Шапка щільном'ясиста, голубувато-зелена або сіро-зелена чи жовтувато-зеленувата, біліюча, по краю часто світліша; спочатку вкрита шершавою шкіркою, яка розтріскується на ділянки, врешті стає крупнолускатою, по краю — бородавчастою або горбкуватою, розірваною, клейкою. Шкірка іноді у вологу погоду знімається. Пластинки розгалужені, білі, згодом стають кремові. Такого ж кольору й спорова маса. М'якоть біла, щільна, згодом крихка; має смак горіха, без особливого запаху. Ніжка біла, борозенчаста, в пошкоджених місцях іржава.
Їстівна.
Листяні та мішані ліси.

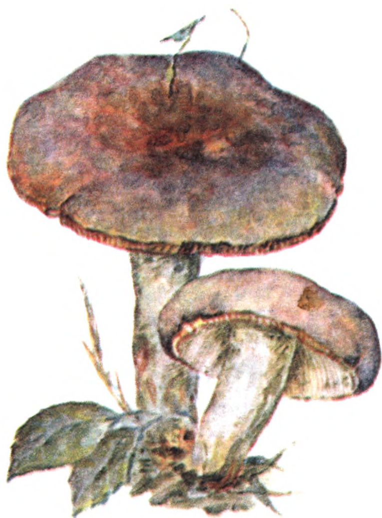
Липень — жовтень.

Сироїжка їстівна
Rússula vésca Fr.

Шапка сірувато-червонувата, сірувато-рожево-коричнева, найчастіше з лілуватим відтінком, молодою біла; звичайно тонкосітчаста і зморшкувата; щільном'ясиста, з тонким гладеньким краєм. Шкірка знімається по краю. Пластинки білі, з віком червоно-бурі, з рожевими плямами. Спорова маса біла. Ніжка коротка, біла, рожевувата; щільна, потоншена донизу і часом рудувата, зморшкувата. М'якоть біла, солодкувата, має смак лісового горіха; на зламі іноді злегка рудіє. Запах грибний.
Добрий їстівний гриб; можна їсти сирим.
Листяні, мішані, рідше хвойні ліси.

Липень — жовтень.

Зеленушка. Рядовка зелена
Tricholóma equéstre (Fr. ex L.) Quél.

Шапка зелено-жовта, бурувато-зелена, в центрі іржавого кольору; притиснуто-лускатa, радіально смугаста від бурувато-зелених волоконець; спочатку опукла з загорнутим краєм, згодом стає увігнуто-розпростертою; на досить короткій ніжці. Коли пробивається з грунту, її прикривають пісок, хвоїнки, тому гриб маломітний і забруднений. Пластинки лимонно-жовті, зубчасто-виїмчасті біля ніжки. Спорова маса біла. М'якоть щільна, біло-жовтувата. Ніжка сидить глибоко в землі, у молодого гриба бульбовидна, зеленувато- або сірчано-жовта. Запах слабенький, приємний.

Гриб їстівний. Його варять, смажать, маринують. Треба знімати шкірку.

Соснові ліси на пісках.

Вересень — листопад.
Часто свіжі плодові тіла
є під снігом.

Рядовка жовто-червона
Tricholóma rútilans (Fr. ex Sch.) Quél.

Шапка жовта, але густо вкрита волокнисто-зернистими червоними лусочками, від чого здається червоною; в центрі темніша, з віком світлішає, бо волокнистий шар розривається і більше просвічує жовтий колір. Шкірка легко знімається. Пластинки насичено-жовті, товсті, неоднакової довжини, по краю волокнисто-кошлаті (дивись в лупу). Спорова маса біла. Ніжка волокниста, як і шапка, по жовтій основі вкрита червоними лусочками, з віком стає порожнистою. М'якоть жовта, солодкувата, з віком гірка; м'яка і водяниста. Запах затхлий.
Умовно їстівна. Вживають молоду як приправу до овочевих страв. Важко перетравлюється, а дехто зовсім не сприймає її.
Переважно на соснових пеньках.

Червень — жовтень.

Опеньок справжній осінній
Armillariélla (Armillária) méllea (Fr. ex Vahl.) Karst.

Шапка жовто-коричнювата, з буруватими, ворсистими лусочками-задирками, особливо в центрі, іноді з віком вони зникають. Пластинки прирослі до ніжки, трохи переходять на неї, світло-бежеві до коричнюватих, з буруватими плямами, з віком біло-припорошені. Спорова маса біла. М'якоть приємна на смак і запах (при довгому жуванні терпкувата). Кільце ватоподібне, приросло до ніжки, з шапки звисає клаптиками.
Їстівний (шапка), але треба добре проварити чи тушкувати. Добрий для консервування.
Сапрофіт на пеньках та стовбурах або паразит; спричиняє загибель дерев. Кореневподібні сплетення грибниці обплітають корені, проникають під кору дерев. Молоді кінчики цих сплетінь і міцелій світяться.
Листяні та хвойні дерева.

Вересень — листопад.

Гриб зимовий
Collýbia velútipes (Fr. ex Curt.) Quél.

Шапка гола, оранжево-руда або жовтувато- чи оранжево-коричнювата, темніша в центрі, з прозорими рубчиками по світлішому краю. Пластинки рідко розміщені, різної довжини (трьох розмірів), жовтуваті. Спорова маса кремово-біла. Ніжка по всій довжині темно-коричнева, бархатиста. М'якоть білувато-жовтувата. Сирий пахне неприємно, варений — приємно, пряно.

Їстівний (шапка). Придатний для різних страв. Можна збирати протягом майже цілого року, навіть замороженим з-під снігу. Не можна споживати після кількаразового розмерзання.

Сапрофіт. Можливе розведення на деревині. Оселяється також як паразит на поранених деревах, переважно листяних. Спричиняє загибель дерев.

Вересень — грудень.

Опеньок сірчано-жовтий несправжній
Hypholóma fasciculáre (Fr. ex Huds.) Quél.

Шапка сірчано-жовта, в центрі оранжево-іржаво-червона; гола, гладенька. Пластинки виїмчасто-прирослі, сірчано-жовто-зеленуваті, до шоколадно-чорно-коричневих. Спорова маса шоколадно-коричнево-червонувата. Часткове покривало у вигляді нитковидних залишків по краю шапки і як волокнистий поясок на ніжці. М'якоть сірчано-жовта, неприємно пахне редькою або без запаху. Смак огидно гіркий і при відварюванні не зникає.
Дуже отруйний.
Сапрофіт і паразит на ослаблених деревах. Перешкоджає розвитку опенька справжнього.
Листяні та хвойні ліси.

З ранньої весни
до пізньої осені.

Опеньок цегляно-червоний несправжній
Hypholóma sublaterìtium (Fr.) Quél.

Шапка оранжева або цегляно-червона, до краю жовтувата; гола, гладенька. Пластинки виїмчастоприрослі, білуваті або сіро-коричневі, згодом чорно-оливково-пурпурові. Спорова маса оливково-коричнева або сіро-пурпурова. М'якоть жовтувата, в основі ніжки — жовто-оранжева.
Кільце у молодого гриба добре виражене, жовто-біле, повстисте. Швидко руйнується, але на ніжці воно помітне як плівочка, припорошена спорами. Запах неприємний або його немає. Смак гіркий.
Отруйний. Дехто споживає, добре виваривши.
На листяних деревах.

Вересень — листопад.

Лускатка золотиста
Pholióta aurivélla (Batsch.) Quél.

Шапка золотисто- або бурувато-жовта, з великими бурими лусочками, які у вологу погоду розбухають, ослизнюються і можуть змиватися. Пластинки солом'яно-жовті до коричнюватих. Спорова маса жовтувато-коричнювата. Кільце жовтувате, волокнисте, з розвитком гриба зникає. М'якоть жовтувата, в основі ніжки іржаво-бура, без особливого смаку, іноді пахне редькою.
Їстівна.
Паразит або сапрофіт на свіжозрубаних деревах. Руйнівник деревини.
На листяних деревах, переважно на осиках та березах.

Серпень — жовтень.

Лускатка суха
Pholióta squarrósa (Müll.) Quél.

Шапка солом'яно-оливково-рудувата, густо вкрита іржаво-бурими відстовбурченими лусочками. Пластинки жовтуваті до червоно-бурих чи зеленувато-коричнюватих. Спорова маса іржаво-коричнева. Кільце вузьке, лусочковидне; ніжка над ним гладенька, жовтувата, нижче — відстовбурчено лускатa. М'якоть світло-жовта; у ніжці темніша і корковидна. Смак і запах неприємні.
Не отруйна, але вживати не рекомендують.
Паразит ослаблених дерев, прискорює їх відмирання, розкладає деревину.
Переважно на листяних деревах.

Липень — листопад.

Опеньок літній
Pholióta mutábilis (Fr. es Schaeff.) Quél.

Волога шапка іржаво-бура, з прозоро-водянистими кругами; суха — медово- або коричнювато-жовта, вкрита лусочками, що згодом зникають; починає засихать з центра. Пластинки переходять на ніжку, густі, жовтуваті або світло-бурі, іржаво-коричневі, припорошені. Спорова маса іржаво-бура. Кільце густоволокнисте, досить міцне. Ніжка над кільцем світла, гола, нижче — темно-іржаво-бура, з розкиданими лусочками; при основі майже чорна. М'якоть біла, в ніжці бурувата. Смак і запах грибні, приємні.
Їстівний (шапки). Для маринування непридатний.
Паразит ослаблених дерев і сапрофіт. Активно руйнує деревину, і тому ним заражають пеньки, які потрібно викорчувати.
Листяні дерева.

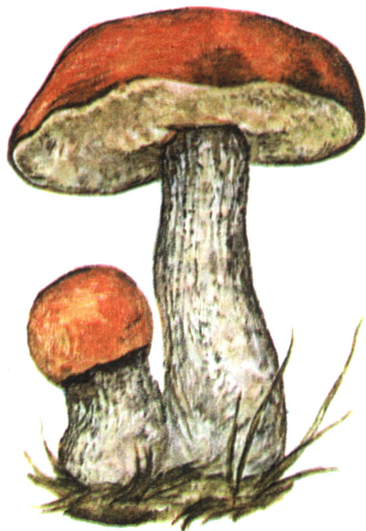
Квітень — грудень.

Підосичник. Красноголовець
Bolétus aurantiácus Fr. ex Bull.

Шапка м'ясиста, гола або тонкоповстиста, мінлива за забарвленням — від світлих до червоно-жовто-буруватих чи оранжево-червоних тонів, по краю з оторочкою шкірки, яка спочатку прилягає до ніжки. Шкірка не знімається. Трубчастий шар білуватий, з віком сіріє, пізніше стає брудно-зеленувато-буруватий. Пори дрібні, округлі. Спорова маса оливково-бура. Ніжка щільна, масивна, білувата, темноволокнисто-лускатa, від дотику чорніє; при основі іноді сірувато-синювата чи чорна. М'якоть біла, на зламі поступово спочатку рожевіє, згодом стає сіро-фіолетовою, винно-червоною до майже чорної. Запах і смак приємні.
Добрий їстівний гриб. При маринуванні чорніє.
Листяні та мішані ліси.

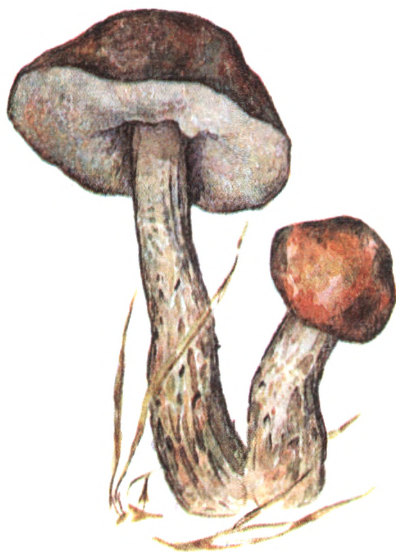
Травень — жовтень.

Підберезник. Бабка
Bolétus scáber Fr. ex Bull.

Шапка мінливого кольору — від темно-сірого до чорно-бурого чи й білуватого. Шкірка не знімається. Трубчастий шар молодим майже білий, згодом оливково-сірий, чорно-плямистий від дотику; при дозріванні здувається і звисає донизу; легко відокремлюється. Трубочки відокремлені від ніжки кільцевою борозенкою. Спорова маса оливково-бура. Ніжка щільна, циліндрична, білувата, густо вкрита темними лусочками, часто й волокнами, що відстають. М'якоть біла, сірувато-біла, на зламі часто стає злегка рожевою або сіро-рожевою, при сушінні та смаженні чорніє.
Їстівний гриб. Особливо смачні молоді плодові тіла. Ніжки старих грибів жорсткі.
Переважно у березових та змішаних з березою лісах.

Травень — жовтень.

Білий гриб. Боровик
Bolétus edúlis Fr. ex Bull.

Шапка від чорно-коричневої до майже білої (залежно від того, де росте гриб), частіше світло-бурувата, коричнювата. Трубчастий шар дрібнопористий, білий (сухий теж білий), стає світло-жовтий, зеленувато-жовтий, жовто-оливково-зеленуватий, крупнопористий. М'якоть біла, кольору не змінює. Ніжка масивна, забарвлена світліше, ніж шапка, з тонким білим або світло-коричневим рисунком, що з віком зникає. Смак і запах приємні.
Найкращий з їстівних грибів для різних способів приготування. Сирий отруйний.
Хвойні та листяні ліси.

Червень — жовтень.

Синяк зернистоногий
Boletus erythropus Fr.

Шапка коричнево-чорна, рідше оливково-бура, зрідка з оранжевим відтінком, тонкоповстисто-волокниста, згодом стає голою. Шкірка не знімається. Трубочки жовто-зелені з дрібними пурпурно-червоними отворами. Від дотику низ шапки синіє до чорно-синього. М'якоть жовта, на зрізі, як і ніжка, від дотику раптово синіє, згодом бліднішає. Ніжка міцна, булавовидна, червоно-жовта, вгорі тонша і жовтіша, зерниста — вкрита червоними крапковидними лусочками.
Їстівний, смачний. Вживати після відварювання (без відвару). Сирий отруйний. Рідко червивіє.
Листяні та хвойні ліси.

Червень — листопад.

Дубовик. Синяк
Bolétus lúridus Fr. ex Scaeff.

Шапка товста, брудно-жовто-коричнева, зрідка червонувато-оранжева, тонкоповстиста, згодом гола. Трубчастий шар дрібнопористий, жовто-зелений, оранжевий, з віком червоний, потім стає зеленуватим, від дотику синіє. М'якоть жовта, на зламі синіє, а згодом стає брудно-жовтою; в основі ніжки червона. Спорова маса оливкова. Ніжка бульбовидно-циліндрична, по жовтому та червоному фону темно-червоний сітчастий рисунок з довгих петель; при основі червона; синіє.
Їстівний. Смачний вареним і смаженим, але в окремих осіб порушує травлення. Сирий отруйний.
Переважно листяні ліси.

Червень — жовтень.

Жовчний гриб. Гірчак
Tylopilus félleus (Bull.) Karst.

Шапка товста, коричнювата чи сірувата. Шкірка не здирається. Трубчастий шар спочатку білий, згодом рожевий; лілуватий, від дотику іржаво-червоно-коричневий; при старінні подушковидно здувається донизу, стає рудувато-коричневим. М'якоть біла, з віком стає світло-бурою, на зламі злегка рожевіє. Ніжка по всій довжині з оливково-коричневим або майже чорним, темніючим від дотику, сітчастим рисунком у вигляді великих петель. У молодих грибів він білуватий. Дуже гіркий гриб. Щоб відчути смак, досить лизнути поверхню шапки чи зрізу.
Неотруйний (в малих дозах), але одне плодове тіло може зіпсувати страву.
Переважно світлі хвойні ліси.

Червень — жовтень.

Польський гриб
Bolétus bádius Fr.

Шапка чорно- або каштаново-коричнева. Трубчастий шар світло-жовтий, згодом стає жовто-зеленим, потім сіро-зеленим, від дотику синіє або набуває синьо-зеленуватого відтінку. М'якоть білувато-жовта, злегка синіє, згодом бліднішає. Ніжка часто зігнута, під самою шапкою розширена, жовтувата з коричневим відтінком, іноді з коричневим рисунком із волоконець і лусочок.
Добрий їстівний гриб. Придатний для сушіння.
Листяні та хвойні ліси; переважно соснові на пісках.

Липень — листопад.

Боровик неїстівний
Bolétus cálopus Fr.

Шапка світло-сіро-жовтувата до зеленувато-бурої, тонкоповстиста. Трубчастий шар жовто-зелений, згодом брудно-зеленуватий, місце дотику стає зеленувато-синім. Ніжка при основі брудно-червона, з опуклим червонуватим і навіть білим сітчастим рисунком. М'якоть світло-зеленувато-жовта, на зламі стає зеленувато-синьою, але згодом бліднішає. Запах неприємний. Смак нудно-солодкуватий, згодом стає гірким, як жовч.
Несмачний. Слабо отруйний. Отрута зникає при виварюванні.
Хвойні ліси.

Червень — жовтень.

Маслюк модриновий
Bolētus (Ixócomus) élegans Fr.

Шапка у молодих грибів вкрита шаром слизу, золотисто-жовта, золотисто-бура до червоно-бурої. Шкірка легко знімається. Трубчастий шар жовтий, з часом стає оливково-буро-сіруватим, від дотику червонувато-бурим. Трубочки трохи переходять на ніжку. Кільце спочатку золотисто-жовте, згодом біле, підняте вгору. Ніжка золотиста, донизу з буруватими плямами. М'якоть світло-жовта, на зрізі буріє, з віком блідніє, у ніжці зеленувата.

Добрий їстівний гриб. Швидко псується. Містить лікувальну смолисту речовину.

Під модринами.

Червень — жовтень.

Маслюк зернистий
Bolétus granulátus (L.) Quél.

Шапка жовто-бура або солом'яно-бурувата, у молодих грибів вкрита товстим шаром слизу. Шкірка знімається. Трубчастий шар світло-жовтий, з молодого виступають краплини молочного соку. Пори спочатку дуже дрібні. Спорова маса жовто-оливкова. Ніжка досить коротка, світло-жовта, суцільна, молодою виділяє молочні краплинки, які, висихаючи, утворюють зернистий наліт, тому вона світлозерниста. Кільця нема. М'якоть білувато-жовта, на зламі не змінюється. Смак приємний, запах овочевий.
Добрий їстівний гриб, особливо молодий. Швидко псується. Соснові ліси, піщані грунти.

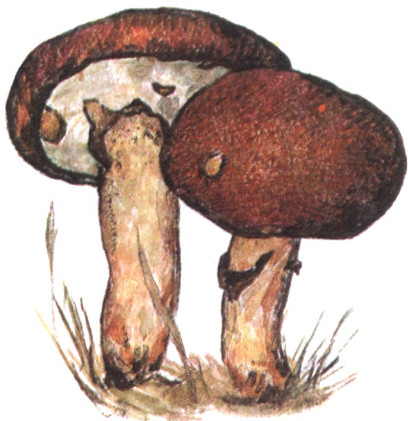
Червень — жовтень.

Маслюк звичайний
Bolétus lúteus L.

Шапка світло-бура чи золотисто- або жовто-бура, у молодих грибів уся окутана слизом, при висиханні суха, блискуча. Шкірка легко знімається. Спорова маса оливково-жовтувато-бурувата. Трубчастий шар світло-жовтий (як вершкове масло), згодом стає жовтим до брудно-оливково-жовтого, легко відокремлюється. Пори кутасто-округлі. Ніжка з білим кільцем, що з часом стає чорно-фіолетово-буруватим, суцільна, над кільцем світло-жовта, тонкозерниста, нижче білувата, згодом стає жовто-буруватою. М'якоть ніжна, з віком жовтувата. Смак солодкуватий.
Добрий їстівний гриб, але важко перетравлюється; організм деяких людей зовсім не сприймає його. При повторному споживанні порушує травлення.
Під соснами.

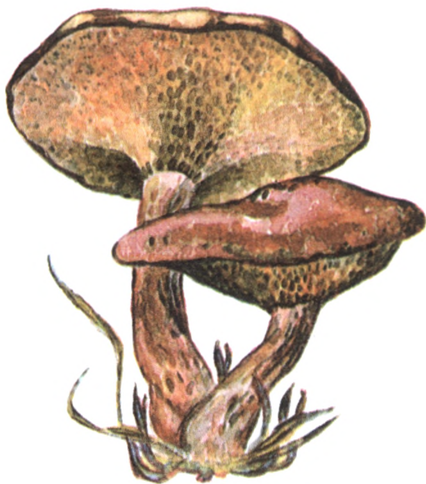
Червень — жовтень.

Козляк. Болотовик
Bolétus bóvinus (L.) Fr.

Шапка світло-жовтувата, червонуватого відтінку до червоно-бурої. Трубчастий шар сірувато-жовтий або оливково-жовтий, згодом стає оливково-зеленуватим. Трубочки короткі, широко відкриті, кутасті, всередині перегороджені, зростаються і переходять на ніжку; від м'якоті погано відокремлюються. Ніжка звичайно вигнута, кольору шапки, при основі зростається з ніжками інших грибів; як і весь гриб, гнучка, гумоподібно-еластична. М'якоть тонка, світло-жовто-бурувата, під час variння червоніє.
Їстівний. Смачний молодий (коли шапка ще напівкуляста). Часто червивіє. В місцевостях, де росте багато цих грибів, їх висушують і розтирають для зимової годівлі курей або виготовляють з них екстракт для корму худобі.
Вологі соснові ліси, сфагнові болота.

Серпень — жовтень.

Моховик тріщинуватий
Bolétus chrysénteron (Bull.) Fr.

Шапка зеленувата. повстиста, бурувата. Шкірка рано розривається. Щілини і місця, погризені молюсками, червоні. Трубочки світло-, згодом зелено-жовті чи оливкові, від дотику стають брудно-зеленими до синюватих. Пори досить великі, кутасті. Ніжка жовто-бура чи червона по всій довжині або лише вгорі і при основі, від дотику синіє; часто зігнута і з тонким сітчастим рисунком з червоних витягнутих петель. М'якоть жовто-біла, під шкіркою червона, на зламі трохи синіє або червоніє.
Молодий їстівний, хоч і низької якості. Листяні та хвойні ліси.

Червень — листопад.

Моховик зелений. Решітка. Підрешітка
Bolétus subtomentósus (L.) Fr.

Шапка оливково-сіро-жовта, темно-оливкова, сіро-коричнева, молодою тонкоповстиста (як замшева). Шкірка тріщинувата. Тріщини і погризи просвічують червоним. Трубочки яскраві, золотисто-жовті, з віком зеленувато- або бурувато-жовті, трохи переходять на ніжку, від дотику синіють чи зеленіють. Пори досить великі, кутасті, часто зубчасті. Ніжка майже завжди зігнута, злегка потовщена донизу, світло-жовта, з іржаво-коричневим відтінком, часом з широко-петлистим сітчастим рисунком. М'якоть білувата, в ніжці жовта, на зламі на деякий час синіє.

Їстівний. Часто уражається мікроскопічним грибом — спочатку пронизується білим міцелієм, а згодом заповнюється золотистими спорами цього гриба-паразита. Листяні і хвойні ліси.

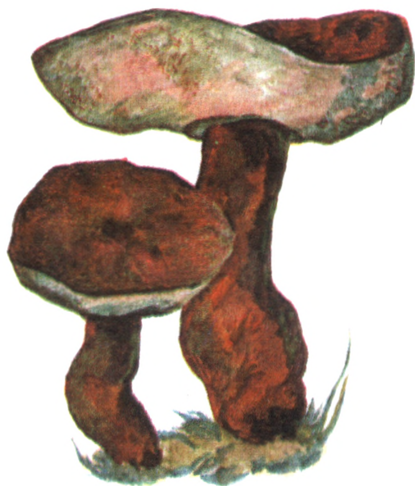
Червень — жовтень.

Заячий гриб.
Коричний, або **каштановий гриб**
Gyropórus castanéus (Fr. ex Bull.) Quél.

Шапка каштаново- або іржаво-коричнева, змолоду м'ясиста, далі губчаста, у зрілих грибів з хвилястим, піднятим угору краєм, іноді мископодібно заглиблена. Шкірка не знімається. Трубчастий шар спочатку чисто білий, при старінні жовтуватий. Пори дуже дрібні. Спорова маса жовтувата або коричнева. Ніжка порожниста, з перегородками всередині, на поверхні з вм'ятинками.
М'якоть біла, під шкіркою коричнева; крихка, кольору не змінює. Смак і запах приємні.
Їстівний. Варені і сушені гриби надають страві гіркуватого смаку.
Листяні та мішані ліси, на піщаних грунтах.

Липень — жовтень.

Гіропор березовий, або **синіючий**
Gyropórus cyanésces (Fr. ex Bull.) Quél.

Увесь гриб світло-солом'яно-жовтий, молодий — волосисто-повстистий. Шапка білувата, стає жовтуватою, темно-жовтою, коричнюватою. Шкірка не знімається. Трубчастий шар дрібнопористий, білий, стає жовтуватим, від дотику синіє, як і шапка. Спорова маса жовта. Ніжка при старінні перегородчасто-порожниста, вгорі біла, нижче — кольору шапки. М'якоть крихка, біла чи жовтувата. Трубчастий шар, ніжка і м'якоть на зламі синіють, набувають волошкового кольору. Смак і запах приємні.
Їстівний.
Листяні ліси, переважно під березами, на піщаних грунтах.

Червень — жовтень.

Порхавки
Bovista Pers.

Плодове тіло до дозрівання спор закрите. кулясте, знизу приплющене. Спороносна частина займає всю його порожнину, спочатку біла, з розвитком спор стає від жовто- до чорно-бурої чи глинястої. Оболонка двошарова: зовнішній шар білий, ламкий, швидко відпадає; внутрішній залишається, стає сухим, схожим на пергамент. Після дозрівання на верхівці плодове тіло розривається, і спори звільняються.

Порхавка свинцево-сіра
Bovista plúmbea Pers.

Плодове тіло 1—3 *см* у діаметрі, біле, зріле — свинцево-сіре, з маленьким отвором.

Порхавка чорніюча
Bovista nigréscens Pers.

Плодове тіло 3—6 *см* у діаметрі, зріле чорно-буре, неправильно розірване на верхівці. Їстівна, поки плодове тіло всередині ще чисто біле.
Луки, поля, вигони, галявини.

Травень — листопад.

Порхавка свинцево-сіра — 1.
Порхавка чорніюча — 2.

1

2

Головач округлий
Calvátia caeláta Morg.

Плодові тіла від 6 до 15 *см* заввишки, оберненогрушовидні, зверху приплюснуті; міцна ніжкоподібна неспороносна частина переходить у розширену спороносну. Зовнішня оболонка біла чи злегка сірувата, розривається «на поля», які мають вигляд дрібних пірамід, плоских лусочок, зерен, згодом вони осипаються. При дозріванні внутрішня оболонка у верхній частині розривається, залишається кубковидний утвір, заповнений споровою масою. М'якоть спочатку ватяна, еластична, поступово жовтіє і нарешті розпадається на коричневу спорову масу.
До пожовтіння м'якоті їстівний. Зрілим вживається в народній медицині для присипання ран.
Ліси, узлісся, вигони, степи, луки.

Червень — жовтень.

Дощовик шипастий, або їстівний
Lycopérdon perlátum Pers.

Плодові тіла 4—8 *см* заввишки, обернено-грушовидні чи оберненопляшковидні.
Добрий їстівний гриб, поки м'якоть чисто біла. Готувати слід негайно, бо швидко жовтіє всередині.
Ліси, степи, луки, вигони. Часто «гніздами».

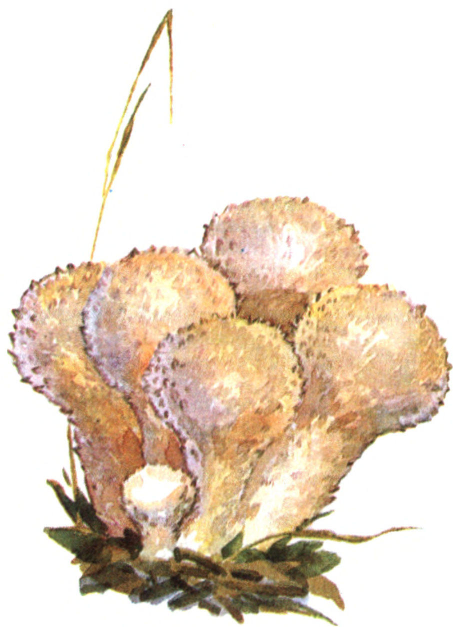
Червень — жовтень.

Дощовик грушовидний
Lycopérdon pirifórme Schäff.

Плодові тіла до 6 *см* заввишки, грушовидні або яйцевидні. При дозріванні каштаново-коричневі, з сосочковидним отвором. Запах м'якоті неприємний.
Неїстівний.
На трухлих пеньках, деревині, стовбурах. Часто великими групами.

Червень — жовтень.

Дощовик шипастий.

Дощовик несправжній. Товстошкір
Sclerodérma aurántiacum Pers.

Плодові тіла частково занурені в грунт, приплющено-кулясті, бульбовидні, нирковидні; без ніжки або при основі витягнуті в складчастий, ніжкоподібний виріст з пучком жовтувато-білих шнурів міцелію. Оболонка бородавчаста, товста, щільна, шкірясто-коркувата до дерев'янистої; брудно-біло-жовтувата, жовтувато-коричнювата, розтріскується на верхівці. Частина гриба, де утворюються спори, спочатку м'ясиста, біла, згодом зеленувата, поступово стає фіолетовою чи чорносиньою з білими прожилками, при висиханні сіра; розсипається. Запах неприємний.

Неїстівний або навіть отруйний. В малих дозах молоді плодові тіла дехто використовує як приправу.

Листяні й мішані ліси, узлісся, пасовища, розсадники. Часто групами.

Липень — листопад.

Міценаструм шкірястий
Mycenástrum córium Desv.

Плодові тіла 5—15 *см* у діаметрі, кулясті, видовжено-кулясті, часто зверху приплюснуті; з шнуровидною грибницею при основі. Зовнішній шар оболонки брудно-білий, швидко відпадає шматками. Внутрішній — товстий, кіркувато-шкірястий, при дозріванні сірувато-коричневий, розривається на неправильні лопаті. Рештки плодових тіл залишаються до наступного року. Спорова маса коричнева.
Неїстівний.
Узлісся, пасовища, вигони, особливо поблизу стійбищ великої рогатої худоби.

Червень — жовтень.

Земляні зірочки
Geástrum Pers.

Плодові тіла спочатку підземні, кулясті, вийшовши на поверхню, вони розкриваються. Оболонка при цьому розшаровується. Зовнішній шар розривається на декілька лопатей, і тоді плодове тіло нагадує зірочку. Лопаті відгинаються і відкривають вкриту внутрішнім шаром (сидячу або з ніжкою) спороносну кульку, яка відкривається на верхівці одним чи кількома отворами. Сухі плодові тіла зберігаються до наступного року. Лопатям оболонки властиві гігроскопічні рухи: вони розпрямляються у суху погоду і згортаються над спороносною частиною у вологу.
Неїстівні.
Ліси, узлісся, вигони, чагарники.

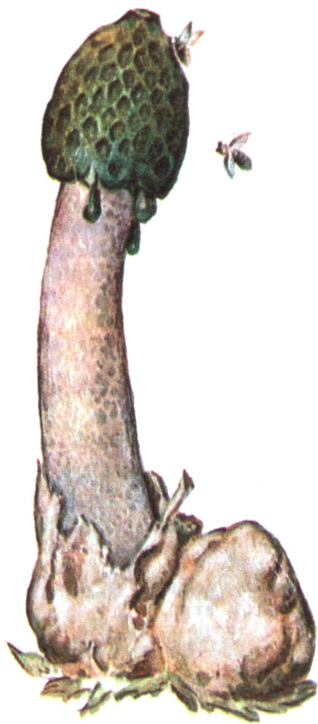
Червень — жовтень.

Веселка
Phállus impudícus L. ex Pers.

Плодові тіла виступають із землі у вигляді яйця, вкритого білою еластичною оболонкою. Під оболонкою знаходиться стиснуте сформоване плодове тіло, оточене слизом. При дозріванні воно швидко розправляється. Оболонка залишається при основі у вигляді бокальчика. Шапка дзвониковидна, на верхівці плоско зрізана, із стільникоподібно зморшкуватою поверхнею, вкритою буро-зеленуватим спороносним шаром. При дозріванні цей шар ослизнюється в масу з запахом падла, який приваблює мух. Ніжка сигаровидно-колонковидна, білувата, порожниста, губчасто-пориста.
Молоде плодове тіло («яйце») іноді вживають в їжу. Використовується в народній медицині.
На поживних грунтах. Листяні ліси, парки.

Червень — жовтень.

Ціатуси
Cýathus Haller.

Плодові тіла до 1,5 *см* заввишки, бокаловидні чи дзвоновидні, шкірясто-сухі, довго зберігаються. Всередині розвиваються міцні, схожі на сочевицю, тільця, а в них — спори. Кожне тільце з'єднане з стінкою бокальчика нитковидним виростом, зверху всі тільця прикриті білою волокнистою плівочкою. При дозріванні плівочка розривається; від поштовху крапель дощу тільця викидаються з бокальчика і ослизненим нитковидним виростом прикріплюються до стебел навколишніх рослин.
Ліси, сади, луки. На землі, деревині, пеньках.

Протягом року.

Ціатус свинцево-сірий
Cýathus ólla Pers.

Плодові тіла 1—1,2 *см* заввишки, зовні злегка повстисті, сірі, всередині гладенькі, фіолетово-сірі.

Ціатус посмугований
Cýathus striátus Huds.

Плодові тіла 1—1,5 *см* заввишки, зовні коричнево-волохато-повстисті.

Ціатус свинцево-сірий — 1.
Ціатус посмугований — 2.

2

Сферобол зірчастий
Sphaeróbollus stellátus (Tode) Pers.

Плодові тіла — білі кульки 1—3 *см* у діаметрі, вкриті кількома шарами оболонки, які спочатку міцно з'єднані між собою. Частина гриба, де утворюються спори, куляста, вкрита тонкою оболонкою, оточена хрящуватим шаром, за яким лежить волокнистий шар, а зверху еластичний. В процесі дозрівання зовнішній еластичний шар розривається, і плодове тіло набуває вигляду зірчастого бокальчика, в якому лежить спороносна кулька. При повному дозріванні хрящуватий шар раптово вивертається і сильним поштовхом відкидає кульку із спорами на відстань до 2 *м*.
У лісах на трухлій деревині.

Друга половина літа, початок осені. В теплицях на грунті (грудень — січень).

Білий гриб та

(гіменофор

Назва гриба	Шапка			
	колір шкірки	трубочки	пори	
Білий гриб	Коричневий, від чорно-коричневого до, майже білого	Білі, з віком жовто-оливково-зелені	Білі, з віком жовто-оливково-зелені	
Синяк зерністоногий	Коричнево-чорний, рідше—оливково-бурий	Жовто-зелені	Пурпурово-червоні	
Дубовик	Брудно-жовто-коричневий	Жовто-зелені	Оранжево-червоні до темно-червоних, згодом зеленуваті	
Чортів гриб	Сірувато-білий або голубувато-зеленуватий	Жовто-зелені	Світло-жовті, згодом криваво-червоні	

його „двійники“

трубчастий)

	Ніжка			Інші ознаки
	зміна кольору від дотику	забарвлення	поверхня	
	Не змінюється	Світліша від шапки	З білим або світло-коричневим сітчастим рисунком, що з віком зникає	М'якоть завжди біла
	Знизу синіє, стає чорно-синім	Вгорі жовта, нижче-червоно-жовта	Вкрита червоними крапковидними лусочками	
	Синьо-чорний	Вгорі оранжево-жовта, донизу червона, з віком часто вся темно-фіолетова	З чітким темно-червоним чи коричневим сітчастим рисунком з довгих петель	
	Зелено-синій	Вгорі золотисто-жовта, донизу червона; при основі оливково-сіра, жовтувата	Частково вкрита тонкою жовто-червоною сіточкою	Запах з віком огидний

Білий гриб та

(гіменофор

Назва гриба	Забарвлення гіменофора			
	молодий	з віком	зміна від дотику	
Білий гриб	Білий, сірувато-білий	Світло-жовтий, зеленувато-жовтий, оливково-зеленуватий	Не змінюється	
Жовчний гриб	Сніжно-білий	Рожевий, сіро-рожевий, злегка лілуватий, рудувато-коричневий	Іржавий, червоно-коричневий	
Польський гриб	Світло-жовтий	Жовто- або сіро-зелений	Синіє або стає синьо-зеленуватим	
Боровик неїстівний	Жовто-зелений	Брудно-зеленуватий	Зелено-синій	

його „двійники“

трубчастий)

Спорова маса	Сітчастий рисунок на поверхні ніжки	Інші ознаки
Темно-оливкова	Ніжний, білий або світло-коричневий, добре помітний поблизу шапки, зникає з віком	
Світло-рожева	Чіткий, оливково-коричневий або чорний майже по всій ніжці; у дуже молодих—білуватий	Гіркий (досить лизнути)
Оливково-коричнева	Немає; іноді на ніжці коричневий волокнисто-лускатий рисунок	М'якоть жовтувато-біла
Жовтувато-оливкова	Сіточка опукла, червонувата, буває біла	Гіркий, запах неприємний

ПОКАЖЧИК НАЗВ ГРИБІВ

ЗМІСТ

Зинаида Григорьевна Лавитская
ДЕТЯМ О ГРИБАХ
(на украинском языке)

Издательство «Радянська школа»
Комитета по печати при Совете Министров Украинской ССР

Редактор *Н. І. Зайченко*
Літредактор *Ю. Й. Абрамський*
Художні редактори *В. П. Мазниченко і І. О. Савчук*
Обкладинка художника *А. В. Гети*
Малюнки художника *Ю. М. Вербицького*
Технічний редактор *Н. М. Горбунова*
Коректор *С. Л. Фурман*

Здано до набору 8/IV 1970 р.
Підписано до друку 31/V 1972 р.
Папір 70×108[1]/[64]. Офсетний № 1.
Умовн. арк. 5,25, видавн. арк. 4,77.
Тираж 38000 БФ 07971.
Видавництво «Радянська школа»
Комітету по пресі при Раді Міністрів
Української РСР, Київ,
вул. Юрія Коцюбинського, 5.
Видавн. № 20339. Ціна 85 коп.
Зам. № 1040. Київський поліграфічний
комбінат Комітету по пресі
при Раді Міністрів УРСР,
вул. Довженка, 3.

85 коп.

